

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών
σπουδών
αρχιτεκτονική-σχεδιασμός του χώρου
κατεύθυνση πολεοδομίας-χωροταξίας

εργασία εξαμήνου για το μάθημα
μεταλλαγές των ιδεών για την
πόλη στον 20^ο αιώνα

διδάσκουσες: Ντ. Βαΐου
Μ. Μαντουβάλου
Μ. Μαυρίδου

jane jacobs
μια συγγραφέας της πόλης

φοιτήτρια: Ντίνα Μπασιάκου

Αθήνα, Ιούλης 2007

«Οι πόλεις έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν κάτι για όλους, μόνο εφόσον και μόνο όταν έχουν δημιουργηθεί από όλους.»

- Jane Jacobs

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1_εισαγωγικά	1
2_βιογραφικά στοιχεία	3
3_το έργο της	5
α. γενικά στοιχεία και βιβλιογραφία	5
β. μεθοδολογία	5
γ. κριτική	6
4_η σκέψη της	8
α. βασικές αρχές για την πόλη	8
β. οι πόλεις και οι οικονομίες	10
5_η σχέση της με το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο	14
α. λίγα λόγια για το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο	14
β. μια «μοντέρνα» που πολεμάει τους μοντέρνους	16
6_αντί επιλόγου	21
7_βιβλιογραφία	22
8_ιστοσελίδες	24

1_εισαγωγικά

Η Jane Jacobs ήταν αμερικανίδα συγγραφέας της πόλης και ακτιβίστρια. Ο τίτλος της συγγραφέα ήταν αυτός που η ίδια προτιμούσε για τον εαυτό της. Δεν διεκδικούσε τον τίτλο της επιστήμονα ή της ειδικού εφόσον τυπικά δεν ήταν και ούτε ήθελε να ισχυριστεί πως ήταν. Εξάλλου, μη έχοντας επίσημους ακαδημαϊκούς τίτλους ειδίκευσης, συχνά είχε κατηγορηθεί από τους εχθρούς της πως δεν είχε την αρμοδιότητα, αλλά ούτε και την ικανότητα να σχολιάζει τα προβλήματα των πόλεων, ένα ζήτημα που όφειλε να αφήσει στους έχοντες τη δικαιοδοσία, δηλαδή τους ειδικούς. Η ίδια η Jacobs έτρεφε μεγάλη αντιπάθεια για τους ειδικούς αποκαλώντας τον αστικό σχεδιασμό «ψευδοεπιστήμη»¹ που προσκολλάται στις λανθασμένες γνώσεις του παρελθόντος και στις αυθεντίες προσπαθώντας να εντάξει τις επεμβάσεις στην πόλη σε ήδη διαμορφωμένους κανόνες χωρίς να βλέπει την πραγματική ζωή σε αυτή. Επομένως αντιπαρερχόταν τα σχόλια των κριτικών της συνεχίζοντας να χρησιμοποιεί την παρατήρηση και την «κοινή λογική», όπως η ίδια έλεγε, για να σκιαγραφήσει και να ερμηνεύσει τους λόγους για τους οποίους κάποια μέρη λειτουργούν και να προτείνει τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να βελτιωθούν όσα δεν λειτουργούν.

Σύμφωνα με τη Jacobs, η πόλη δε θα έπρεπε να διαμορφώνεται με βάση τους ειδικούς, τις κυβερνήσεις και τις επιχειρήσεις, αλλά με βάση τις ίδιες τις κοινότητες, τους ανθρώπους και τις μικρές ομάδες. Σύμφωνα με την ίδια «οι πόλεις έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν κάτι για όλους μόνο εφόσον και μόνο όταν έχουν δημιουργηθεί από όλους» (Jacobs 1961). Αυτός ακριβώς ήταν κι ο λόγος που οι ιδέες της χαρακτηρίστηκαν «αναρχικές» τόσο από τους κριτικούς όσο και από τους θαυμαστές της. Όπως και να 'χει, αυτές υποστήριξε για πάνω από 40 χρόνια με τα γραπτά της, αλλά και μέσω του ακτιβισμού. Οι προσπάθειές της να προστατεύσει τις γειτονιές της Νέας Υόρκης κατά τη δεκαετία του '60 από τους αυτοκινητόδρομους, έφεραν αποτελέσματα σε κάποιες περιπτώσεις και ενέπνευσαν πολλούς ακτιβιστές μελλοντικά.

Η ίδια όμως αρνούταν πάντα κάθε είδους αναγνώριση, απορρίπτοντας τα βραβεία και τους τίτλους της επίτιμης διδάκτορα που της προσφέρθηκαν κατά καιρούς. Μόνο το 1991 δέχτηκε ένα βραβείο συνολικής προσφοράς στο Τορόντο την ημέρα Jane Jacobs. Αυτό που έλεγε η ίδια ήταν «Δεν ξέρω ποια είναι αυτή η διασημότητα η Jane Jacobs- πάντως όχι εγώ. Οι άνθρωποι είτε κάνουν τη δουλειά τους είτε είναι διασημότητες, κι εγώ προτιμώ να κάνω τη δουλειά μου»². Και όντως, μέχρι το τέλος της ζωής της, η Jacobs δε σταμάτησε να μάχεται για αυτά που αγαπούσε στις πόλεις. Εξάλλου, μεγαλύτερη ίσως ιδιαιτερότητά της σε σχέση με τους «ειδικούς» που έτρεφαν αρνητικά αισθήματα για το χάος των πόλεων και προσπαθούσαν να ωθήσουν τους κατοίκους στα προάστια ή σε αστικούς χώρους που θύμιζαν προάστια, ήταν ακριβώς αυτή η αγάπη της για τις μεγαλουπόλεις τις οποίες και ποτέ δεν εγκατέλειψε.

Αφορμή για την παρούσα εργασία στάθηκε μια προηγούμενη ενασχόληση με το έργο της Jane Jacobs στα πλαίσια των σεμιναρίων του μαθήματος «Μεταλλαγές των Ιδεών για την Πόλη» σε συνδυασμό με τον πρόσφατο θάνατό της τον Απρίλιο του 2006. Σε αυτή γίνεται μια σύντομη αναδρομή στη ζωή και στο έργο της σημαντικότερης αυτής θεωρητικού των πόλεων, αλλά και μια προσπάθεια να αναδειχτούν οι βασικές αρχές της Jacobs για τις πόλεις και τη λειτουργία τους, καθώς και για τις οικονομίες των πόλεων, όπως γίνονται αντιληπτές από το συγγραφικό της έργο. Επιπλέον, γίνεται μια απόπειρα συσχετισμού των απόψεών της με τα επικρατή ρεύματα σκέψης της εποχής της για τις πόλεις, δηλαδή με το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο. Η Jacobs συχνά ανα-

¹ Στο βιβλίο της *The death and life of great American cities* η Jacobs συγκρίνει τον αστικό σχεδιασμό με την αρχαιώμενη ιατρική τεχνική της αφαιμάξης (bloodletting), κατά την οποία οι γιατροί του παρελθόντος αφαιρούσαν αίμα από τους ασθενείς προκειμένου να «αφαιρέσουν» την αρρώστια και να τους γιατρέψουν. Όπως και εκείνοι οι γιατροί, έτσι και οι αστικοί σχεδιαστές αρνούνται να αποδεχτούν την αποτυχία των τεχνικών τους και συνεχίζουν να επιβάλλουν τα λάθη τους στους ασθενείς, ανθρώπους ή πόλεις αντίστοιχα.

² Τα λόγια της Jacobs που βρίσκονται μέσα σε εισαγωγικά έχουν μεταφραστεί από τη γράφουσα. Για τα πρωτότυπα αποσπάσματα στα αγγλικά μπορεί κανείς να ανατρέξει στις ιστοσελίδες που παρατίθενται στη βιβλιογραφία. Οι αναφορές σε άλλες βιβλιογραφικές πηγές σημειώνονται ανάλογα.

φέρεται ως μεταμοντέρνα διανοήτρια λόγω της ιδιαίτερα αυστηρής κριτικής που άσκησε στο μοντέρνο κίνημα στην πολεοδομία. Ωστόσο, σε αυτή την εργασία θα γίνει μια απόπειρα να αποδειχθεί ότι η Jacobs είχε στη σκέψη της μια αρκετά στενή συγγένεια με τους μοντέρνους, πολύ στενότερη από όσο της αποδίδεται και σίγουρα πολύ στενότερη από αυτή που θα ήθελε η ίδια. Εξάλλου, παρά τις συχνές αντιδράσεις απέναντι στο μοντερνισμό από τη δεκαετία του '60 μέχρι και σήμερα, αυτός «στέκεται ακόμη εκεί, αναπόδραστα παρών, κλείνοντας κοροϊδευτικά το μάτι στη μεταμοντέρνα ειρωνεία» (Rothstein 2001), ακόμα και στο έργο μιας δηλωμένης πολέμιού του.

2_βιογραφικά στοιχεία³

Η Jane Jacobs-Butzner γεννήθηκε 4 Μαΐου του 1916 στην κωμόπολη Σκράντον της Πεννσυλβάνια, της οποίας η οικονομία βασιζόταν σχεδόν αποκλειστικά στα ανθρακορυχεία. Ο πατέρας της ήταν γιατρός, ενώ η μητέρα της είχε εργαστεί ως δασκάλα και νοσοκόμα. Όταν τελείωσε το λύκειο δούλεψε για ένα διάστημα άμισθη στην τοπική εφημερίδα, δουλειά την οποία εγκατέλειψε μετά ένα χρόνο για να πάει στη Νέα Υόρκη όπου ήδη βρισκόταν η αδερφή της για σπουδές. Στη Νέα Υόρκη που πληττόταν εκείνη την περίοδο από τη Μεγάλη Ύφεση, ήταν αρκετά δύσκολο να βρει εργασία, κι έτσι κατέληξε να κάνει πολλές δουλειές όπως γραμματέας και στενογράφος. Ωστόσο αυτό με το οποίο ήθελε να ασχοληθεί ήταν πάντα η συγγραφή.

Η Jacobs ξεκίνησε το συγγραφικό της έργο γράφοντας άρθρα για τις επαγγελματικές συνοικίες της Νέας Υόρκης (δερματάδικα, λουλουδάδικα, διαμαντάδικα κλπ.), τα οποία αγοράστηκαν από το περιοδικό *Vogue*. «Βλέπεται είχαν κάποια σχέση με τα όσα υποτίθεται πως ενδιέφεραν τις αναγνώστριες του περιοδικού *Vogue*- αν και δε γνώριζα για ποιους τα έγγραφα αυτά όταν τα έγραφα. [...] Έπαιρνα 40 δολάρια για κάθε άρθρο. Ήταν πολλά λεφτά επειδή στη δουλειά που είχα έπαιρνα 12 δολάρια την εβδομάδα. Φυσικά δεν πούλησα πολλά από αυτά⁴». Στη συνέχεια έγραψε κάποια άρθρα για την κυριακάτικη *Herald Tribune* και για κάποια περιοδικά. Η θεματική των άρθρων συνήθως προέκυπτε από τις εξερευνήσεις της στην πόλη της Νέας Υόρκης. Αυτές οι εμπειρίες της ήταν και που την ώθησαν αρχικά στο να σκεφτεί λίγο περισσότερο για την πόλη και τις λειτουργίες της. Όταν ήταν άνεργη έκανε μεγάλες βόλτες μέσα στην πόλη παρατηρώντας τα όσα συνέβαιναν, ενώ ταυτόχρονα παρακολουθούσε μαθήματα φυσικής και κοινωνικών επιστημών στο πανεπιστήμιο Κολούμπια, χωρίς όμως να αποκτήσει ποτέ πανεπιστημιακό τίτλο.

Το 1944 παντρεύτηκε τον αρχιτέκτονα σύζυγό της Robert Hyde Jacobs και μετακόμισαν στο Γκρήνουιτς Βίλλατζ (*Greenwich Village*) του Μανχάταν όπου έζησαν για πολλά χρόνια και μεγάλωσαν τα τρία τους παιδιά. Το 1952 άρχισε να εργάζεται στο περιοδικό Αρχιτεκτονικό Φόρουμ (*Architectural Forum*), όπου της δόθηκε η δυνατότητα να παρατηρήσει από κοντά τους μηχανισμούς του αστικού σχεδιασμού. Κατά την εργασία της στο περιοδικό άρχισε να γίνεται όλο και πιο επικριτική του συμβατικού αστικού σχεδιασμού και της πράξης, παρατηρώντας πως πολλές επεμβάσεις για τις οποίες έγραφε δεν ήταν ασφαλείς, ενδιαφέρουσες, ζωντανές και οικονομικά ισορροπημένες. Το 1956, αντικαθιστώντας το αφεντικό της στο περιοδικό που δεν μπορούσε να παραβρεθεί, έδωσε μια διάλεξη στο Χάρβαρντ πάνω σε αυτό ακριβώς το θέμα, και στη συνέχεια κλήθηκε να διατυπώσει τις απόψεις της για την πόλη στο περιοδικό *Fortune* (για το οποίο έγραψε το άρθρο «Το κέντρο είναι για τους ανθρώπους» (*Downtown is for People*)). Το 1961 παρουσίασε τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις της στο βιβλιο-ορόσημο *The Death and Life of Great American Cities*, όπου προκαλεί το κυρίαρχο καθεστώς του μοντερνισμού στον αστικό σχεδιασμό και προτείνει αντ' αυτού λύσεις βασισμένες στην εμπειρική παρατήρηση και τη συμμετοχή.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60 άρχισε να συμμετέχει στον αστικό ακτιβισμό αντιμαχόμενη τις εκκενώσεις γειτονιών που επιβάλλονταν από «τα πάνω» και την κατασκευή αυτοκινητόδρομων μέσα στις γειτονιές. Ο κεντρικός της εχθρός σε αυτό το διάστημα ήταν ο Robert Moses, ο διευθύνων σύμβουλος του τότε δημάρχου της Νέας Υόρκης. Ο Moses προωθούσε μια χρηματοδοτούμενη από το New Deal πολιτική, σύμφωνα με την οποία οι γειτονιές μικρής κλίμακας θα αντικαθίστανταν από μεγαλομανή εγχειρήματα όπως εμπορικά και διοικητικά κέντρα, αυτοκινητόδρομους και ουρανοξύστες. Το 1962 έγινε επικεφαλής της επιτροπής ενάντια στον αυτοκινητόδρομο του κάτω Μανχάταν. Το 1968 συνελήφθη σε μια διαδήλωση για αυτό το ζήτημα, αλλά εν τέλει η προσπάθειά της είχε επιτυχία και θεωρήθηκε από πολλούς ένα από τα βασικά

³ Τα βιογραφικά στοιχεία προέκυψαν από συνεντεύξεις της Jacobs που βρίσκονται στις ιστοσελίδες που παρατίθενται στη βιβλιογραφία και από το Hospers (2006).

⁴ Απόσπασμα από συνέντευξη της Jacobs στον Jim Kunstler για το περιοδικό *Metropolis* (2001).

σημεία στροφής στην ανάπτυξη της Ν.Υ., καθώς ήταν μια σημαντική νίκη για την τοπική κοινότητα και συντέλεσε, για κάποιους (Hospers 2006), και στην πτώση του Moses από την εξουσία.

Το 1968, μετά από 30 χρόνια διαμονής στη Ν.Υ., την εγκατέλειψε για να εγκατασταθεί στο Τορόντο του Καναδά. Η απόφαση αυτή της οικογένειας προέκυψε αρχικά σα δήλωση διαμαρτυρίας της εμπλοκής των Η.Π.Α. στον πόλεμο του Βιετνάμ, ιδίως εφόσον και οι δύο γιοί της ήταν σε ηλικία επιστράτευσης. Τελικά όμως, η Jacobs έμεινε στο Τορόντο μέχρι το θάνατό της, θεωρώντας το μια ζωντανή πόλη που λειτουργεί, παρόλο που συχνά διαφωνούσε με τις πολιτικές της τοπικής αυτοδιοίκησης. «Κι έτσι αποφασίσαμε να έρθουμε σε μια άλλη χώρα. Απλώς δεν είμαστε φτιαγμένοι για να είμαστε πολίτες μιας αυτοκρατορίας. Και μας άρεσε εδώ και άρεσε και στα παιδιά μας. [...] Στα αλήθεια ήρθα εδώ για θετικούς λόγους. Μείναμε για θετικούς λόγους, επειδή μας άρεσε». Απέκτησε μάλιστα και την καναδική υπηκοότητα απαρνούμενη την αμερικανική, μια πράξη που όπως λέει η ίδια, δεν ήταν συμβολική, αλλά προέκυψε κυρίως επειδή εκείνη την εποχή ήταν αναγκασμένη να επιλέξει και όπως εξηγεί «απλώς μου φαινόταν υπερβολικά αφύσικο να μην μπορώ να ψηφίζω [στον Καναδά]».

Στον Καναδά παρέμεινε ακτιβίστρια για ζητήματα της πόλης. Κατά τη δεκαετία του '70 συμμετείχε ενεργά στην καμπάνια ενάντια στην κατασκευή και δίοδο των αυτοκινητόδρομων μέσα από τις γειτονίες του Τορόντο, υποστήριξε τον αγώνα για μεγαλύτερη αυτονομία της τοπικής αυτοδιοίκησης, κριτίκαρα αυστηρά την υπερδιογκωμένη εταιρία ηλεκτρισμού Ontario Hydro και εναντιώθηκε στην επέκταση του αεροδρομίου του Τορόντο. Επιπλέον έδειξε συνεχιζόμενο ενδιαφέρον και για την τοπική πολιτική, και ιδιαίτερα για το ζήτημα του τοπικισμού στο Κεμπέκ. Πάνω σε αυτό το ζήτημα έγραψε πολλά άρθρα, αλλά και το βιβλίο *The Question of Separatism* (1980), που προκάλεσε μεγάλο θόρυβο γύρω από το όνομά της εφόσον σε αυτό προβάλλει επιχειρήματα υπέρ της αυτονομίας του γαλλόφωνου τμήματος του Καναδά.

Η Jacobs δεν έπαψε ποτέ να γράφει και να συμμετέχει ενεργά στην πολιτική ζωή των πόλεων όπου κατοικούσε.

Η Jane Jacobs πέθανε στις 27 Απριλίου του 2006, λίγες μόνο μέρες πριν από τα ενενήκοστά της γενέθλια.

3_το έργο της

α. γενικά στοιχεία και βιβλιογραφία

Το έργο της Jacobs δεν είναι αχανές παρόλο που εργάστηκε ως συγγραφέας για πάνω από 40 χρόνια. Απαρτίζεται στο σύνολό του από 7 βιβλία και μια σειρά σημειώσεων, σύντομα άρθρα περιοδικών, επιστολές και εφημερίδες. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι η Jacobs έτρεφε προς τη συγγραφή συναισθήματα αγάπης και μίσους. Όπως λέει η ίδια: «Θα προτιμούσα να είμαι οτιδήποτε άλλο παρά συγγραφέας όταν προσπαθώ να γράψω κάτι, και τίποτα άλλο όταν έχω τελειώσει κάτι» (Jacobs στο Hospers 2006). Η συγγραφή του κάθε βιβλίου της έπαιρνε κατά μέσο όρο 8 χρόνια. Ωστόσο, σήμερα όλα τα βιβλία της έχουν γίνει μπεστ σέλλερ και πολλά από αυτά έχουν μεταφραστεί από τα αγγλικά σε πάρα πολλές γλώσσες (όχι στα ελληνικά). Τα βιβλία της συνεχίζουν να ανατυπώνονται.

Χρονολογικά και θεματικά, το έργο της Jacobs μπορεί να διαιρεθεί σε δύο ενότητες. Από τις αρχές της δεκαετίας του '60 οπότε και έγραψε το πρώτο της βιβλίο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 η Jacobs έγραφε κυρίως για τα προβλήματα των πόλεων και για το ρόλο που αυτές παίζουν στην οικονομία και στην κοινωνία ως σύνολο. Τις ιδέες της πάνω σε αυτά τα ζητήματα τις ανέπτυξε σε τρία βιβλία που όλα έχουν στον τίτλο τους τη λέξη «πόλη». Το πρώτο της βιβλίο *The Death and Life of Great American Cities* (1961), στο οποίο ήδη αναφέρθηκα, το *The Economy of Cities* (1969) και το *City and the Wealth of Nations* (1984). Ωστόσο, από τη δεκαετία του '90 τα ενδιαφέροντα της άρχισαν να διευρύνονται και να στρέφονται περισσότερο προς την οικονομία και τη φιλοσοφία, μια στροφή που οδήγησε σε άλλα 3 βιβλία στα οποία καταπιάνεται με τη φύση των θεμελιωδών πολιτισμικών αξιών και την κοινωνικοοικονομική σημασία τους. Στο *Systems of Survival* (1992), που είναι γραμμένο σε πλατωνικό διάλογο, μια δομή που θα ξαναχρησιμοποιήσει και σε επόμενα βιβλία της, επισημαίνει τις εγγενείς διαφορές ανάμεσα στη λειτουργία του εμπορίου και σε αυτή της διοίκησης, στο *The Nature of Economies* (1998) κάνει παραλληλισμούς ανάμεσα στην εξέλιξη των βιολογικών και των οικονομικών συστημάτων, ενώ στο *The Dark Age Ahead* (2004) η Jacobs προειδοποιεί τη σύγχρονη κοινωνία για τους κινδύνους που κρύβει η άκρατα προοδευτική σκέψη. Το βιβλίο της *The question of separatism* (1980) για τον τοπικισμό στο Κεμπέκ, δεν εντάσσεται σε καμία από τις παραπάνω ενότητες, και για αυτό αναφέρεται τελευταίο παρόλο που χρονολογικά είναι προγενέστερο, είναι το τρίτο της βιβλίο. Η Jacobs είχε στα σκαριά και δύο ακόμα βιβλία, παρά την προχωρημένη της ηλικία και την ασθενή της υγεία. Το *Short Biography of the Human Race* και το *Uncovering the Economy*. Δυστυχώς όμως την πρόλαβε ο θάνατός της⁵.

β. μεθοδολογία

Η Jacobs περιέγραφε την προσέγγισή της στη μελέτη της πραγματικότητας ως «αναζήτηση της αλήθειας μέσα από τα γεγονότα» (Hospers 2006). Έτσι και σε αντίθεση με πολλούς επιστήμονες που χρησιμοποιούν την επαγωγή, την εξήγηση δηλαδή του συγκεκριμένου μέσα από μια αφηρημένη και γενική θεωρία, η Jacobs χρησιμοποιούσε την αναγωγή, δηλαδή προσπαθούσε να βρει κανονικότητες για το γενικό ξεκινώντας από τα ειδικά απτά παραδείγματα της καθημερινότητας. Η ίδια έλεγε «απλώς περιγράφω τα πράγματα όπως είναι». Τα παραδείγματα που χρησιμοποιούσε προέρχονταν κυρίως από εμπειρίες που είχε η ίδια, από την ιστορία ή από την επικαιρότητα και τις ειδήσεις. Μόνο εφόσον αναγνώριζε στο πλήθος των γεγονότων, εμπειριών και συμβάντων κάποια συνδετικά μοτίβα προσέβαινε σε γενικεύσεις. Ακολουθούσε λοιπόν έναν τρόπο εργασίας που κάθε άλλο παρά συστηματικός ήτανε. Συνέδεε ανέκδοτα, αριθμούς, ιστορικά παραδείγματα και προσωπικές της εμπειρίες και μέσα από αυτή τη σύνδεση κατέληγε σε γενικότερους κανόνες. Διαβάζοντας τα βιβλία της ο αναγνώστης

⁵ Μια πιο εκτεταμένη περιγραφή των βιβλίων της Jacobs γίνεται στην επόμενη ενότητα.

έχει την αίσθηση ότι την ακολουθεί στις περιηγήσεις της στην πόλη καταγράφοντας τη ζωή σε κάθε σημείο της (Hospers 2006). Στη μελέτη της η Jacobs χρησιμοποιούσε έναν τεράστιο αριθμό πηγών, συνήθως αντισυμβατικών σε σχέση με τους επιστήμονες. Δεν αντλούσε την έμπνευσή της από τα πρόσφατα επιστημονικά άρθρα, αλλά από κλασικά έργα, εμπορικά επιστημονικά μπεστ σέλλερ, αυτοβιογραφίες και τον ημερήσιο τύπο. Για να διεισδύσει στην πραγματικότητα βασιζόταν στην άμεση παρατήρηση, στην καθημερινότητα και στην «κοινή λογική».

γ. κριτική

Η Jacobs εκφράζει στα βιβλία της με ιδιαίτερη ειλικρίνεια τις αρέσκειες και τις δυσαρέσκειες της χωρίς να καταβάλλει κανέναν κόπο για να καλύψει ή να ωραιοποιήσει την άποψή της. Είναι ξεκάθαρα σκληρή με αυτούς που θεωρεί ότι σφάλουν με την ίδια ευκολία που παρουσιάζεται άκρατα ενθουσιώδης με αυτά που βλέπει θετικά. Είναι λοιπόν επόμενο πως το έργο της έχει προκαλέσει κατά καιρούς εντονότερες αντιδράσεις κυρίως στους επιστημονικούς κύκλους.

Ένα από τα σημαντικότερα από όσα της προσάπτονται είναι ο άκριτος εγκωμιασμός των πόλεων, τις οποίες η Jacobs φαίνεται να θεωρεί την κινητήρια δύναμη της ευημερίας και της ποιότητας ζωής. Η Jacobs σχεδόν φαίνεται να λέει πως είναι αδύνατο να ζει κανείς έξω από την πόλη. Η άποψή της αυτή θεωρήθηκε από πολλούς αφελής δεδομένων μάλιστα των πολλών προβλημάτων που παρουσιάζουν οι πόλεις ως προς τη βιωσιμότητα και την ασφάλεια, τα οποία και έχουν οδηγήσει πολλούς κατοίκους των πόλεων έξω από αυτές στα προάστια ή ακόμα και στην επαρχία⁶. Από κάποιους⁷ μάλιστα θεωρείται πως η αγάπη που εκφράζει η Jane Jacobs για τις πόλεις αναπόφευκτα προωθεί την επανάκτηση των πόλεων από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα οδηγώντας σε αστικό εξευγενισμό (gentrification) με αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των χαμηλότερων στρωμάτων από αυτές. Επιπλέον η Jacobs φαίνεται σε μεγάλο βαθμό να μην αναγνωρίζει πως και στις αγροτικές περιοχές εμφανίζονται παραδείγματα κοινωνικού κεφαλαίου, επιχειρηματικότητας και δημιουργικότητας, θεωρώντας τα προνόμια των πόλεων (Row 1962).

Δευτερευόντως, κάποιοι κριτικοί εστιάζουν στην πεποίθηση της Jacobs ότι η ανθρωπότητα έχει έμφυτα και φυσικά ένα πάθος για τη ζωντάνια των πόλεων (Gans 1962). Και συγκεκριμένα πως με τις προτάσεις της για μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις, μικρά οικοδομικά τετράγωνα και ποικιλία στις χρήσεις και στους πληθυσμούς καθιστά εμφανές πως έχει πολύ μεγάλη πίστη πως το φυσικό περιβάλλον διαμορφώνει τη ζωή στις πόλεις (αρκετά ανησυχητικό είναι ότι το ίδιο ακριβώς πίστευαν και οι μοντέρνοι τους οποίους αντιμάχεται, αλλά για αυτό το θέμα θα γίνει λόγος παρακάτω). Σύμφωνα με τους κριτικούς της οδηγείται επικίνδυνα σε έναν χωρικό ντετερμινισμό και είναι λανθασμένο να υπαινίσσεται ότι ο χωρικός σχεδιασμός της πόλης καθορίζει τον τρόπο που οι άνθρωποι συμπεριφέρονται ο ένας στον άλλο και οργανώνουν τις ζωές τους (Hospers 2006).

Τέλος, μια κριτική του έργου της σχετίζεται με την ίδια την προσέγγιση της Jacobs στη μελέτη και ανάλυση των αστικών φαινομένων. Σύμφωνα με τους Savage και Warde

⁶ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η Jacobs δεν έτρεφε αντιπάθεια για τη ζωή στην επαρχία, παρόλο που η ίδια έδειξε και έμπρακτα την προτίμησή της για τη ζωή στην πόλη. Αντίθετα, στο βιβλίο της *The Death and Life of Great American Cities* ξεκαθαρίζει τη θέση της γράφοντας πως η ζωή στην επαρχία έχει πολλά θετικά ως προς τη στενότητα των ανθρώπινων σχέσεων, τα δίκτυα γνωριμιών και αλληλοβοήθειας κλπ. Ωστόσο, το πρόβλημα κατά τη γνώμη της είναι πως οι σχεδιαστές προσπαθούν να αποδώσουν στις πόλεις χαρακτηριστικά της επαρχίας χωρίς να συντρέχουν οι συνθήκες. Οι άνθρωποι στις πόλεις δεν γνωρίζονται καλά μεταξύ τους και το πιθανότερο είναι πως δε θέλουν κάτι τέτοιο και γι' αυτό ακριβώς επέλεξαν να ζουν σε μεγάλες πόλεις. Η χαλαρότητα των κοινωνικών δεσμών που αναπτύσσονται στις γειτονίες των πόλεων είναι λοιπόν κάθε άλλο παρά αθέμιτη, είναι επιθυμητή. Επομένως η προσπάθεια μεταφοράς και επιβολής άλλων τρόπων ζωής, δανεισμένων από άλλα περιβάλλοντα όχι μόνο δεν μπορεί να είναι επιτυχής, αλλά είναι καταστροφική για την υγεία των πόλεων.

⁷ Linderman (2001) στην ιστοσελίδα www.xs4all.nl

(2005), οι θεωρίες της Jacobs είναι εξελικτικές, υιοθετούν δηλαδή ένα χρονικό επίκεντρο, όπου οι πόλεις έχουν σχέση με συγκεκριμένα στάδια ιστορικής ανάπτυξης, αλλά σπάνια αναλύονται με βάση τη χωρική σχέση μεταξύ τους. Το βασικό αξίωμά της είναι ότι οι πόλεις εξελίσσονται παράλληλα με μια ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη. Το πρόβλημα λοιπόν του απολογισμού της είναι ότι τείνει να υιοθετεί ότι υπάρχει ένας μόνο τύπος αστικής ανάπτυξης, τον οποίο ακολουθούν όλες οι πόλεις οποιασδήποτε κουλτούρας, και επομένως αγνοεί τη διαφορετικότητα και την ιδιαιτερότητα των πόλεων.

Ωστόσο, η πιο βαριά κριτική δεν στράφηκε τόσο προς το περιεχόμενο των ιδεών της όσο προς τη μορφή με την οποία αυτές παρουσιάστηκαν. Δηλαδή με τον τρόπο έρευνας και γραφής της Jacobs που συχνά κατηγορήθηκε ως αντιεπιστημονικός ή ακόμα και ερασιτεχνικός. Ειδικά η δομή του πλατωνικού διαλόγου που χρησιμοποίησε στα μετέπειτα έργα της δεκαετίας του '90 κρίθηκε πολύ αυστηρά ως γραφή που δεν πληρεί τις επιστημονικές προϋποθέσεις αντικειμενικότητας, ικανότητας για γενίκευση και εμπειρικού ελέγχου. Η Jacobs κατηγορείται ότι δεν προσαρμόζεται στον επιστημονικό διάλογο, στα εξέχοντα παραδείγματα και τη σχετική βιβλιογραφία και πως δεν παραθέτει τις πηγές από τις οποίες αντλεί τα συμπεράσματά της. Επιπλέον και όπως είπαμε και νωρίτερα, οι ειδικοί διερωτόνταν αν η Jacobs που ήταν άσχετη με τα ζητήματα των πόλεων εφόσον δεν είχε σχετικό πτυχίο, είχε καν το δικαίωμα να εκφέρει άποψη πάνω σε αυτά (Hospers 2006).

Ωστόσο, όλοι οι κριτικοί της Jacobs παραδέχονται πως η δουλειά της τους έκανε να σκεφτούν. Συγκεκριμένα ο οικονομολόγος Robert Lucas είχε πει πως το βιβλίο της Jacobs *Cities and the Wealth of Nations* (1969) τον οδήγησε στη μελέτη της σχέσης ανάμεσα στη γνώση, την καινοτομία και την οικονομική ανάπτυξη- μια δουλειά για την οποία του απονεμήθηκε αργότερα (1995) το βραβείο Νόμπελ.

4_η σκέψη της

Σε αυτή την ενότητα θα γίνει μια προσπάθεια να δοθούν συνοπτικά οι βασικές αρχές της Jacobs σε σχέση με τα ζητήματα με τα οποία καταπιάστηκε. Όπως ήδη σημειώθηκε τα ενδιαφέροντα της Jacobs μεταβλήθηκαν με τα χρόνια με συνέπεια να έχει καταπιαστεί με μια μεγάλη σειρά θεμάτων, τα οποία όμως σχεδόν πάντοτε σχετίζονται σε κάποιο βαθμό με τις πόλεις. Εδώ θα γίνει αναφορά στις σκέψεις της πρωτίστως για τη λειτουργία των πόλεων, αλλά και στις απόψεις που πρόβαλλε στα μετέπειτα βιβλία της για την οικονομία και τις ηθικές αξίες. Στην ενότητα για την οικονομία γίνεται σύντομος λόγος για το μόνο της βιβλίο που δεν μπορεί να ενταχθεί απόλυτα σε κάποιο σύνολο μαζί με τα υπόλοιπα, αυτό για τον τοπικισμό στο Κεμπέκ. Σε αυτό σκιαγραφείται η συνολικότερη ενασχόληση της Jacobs με τις τοπικές οικονομίες, επομένως μπορεί να ενταχθεί στο σύνολο των βιβλίων της που αναφέρονται στις πόλεις και την οικονομία. Το βιβλίο της αυτό δεν έχει σχολιαστεί τόσο εκτενώς όσο τα υπόλοιπα εφόσον θεωρείται πως σε κάποιο βαθμό αποτελεί εξαίρεση από τα συνήθη ενδιαφέροντά της, ωστόσο αποτελεί και αυτό σημαντικότατο παράδειγμα της σκέψης της Jacobs που δεν στερούνταν το δικαίωμα της άποψής της σε κανένα θέμα που την ενδιέφερε.

α. βασικές αρχές για την πόλη

Οι βασικές αρχές της Jacobs για τις πόλεις και για τους τρόπους με τους οποίους αυτές μπορούν να λειτουργήσουν προβάλλονται κυρίως στο βιβλίο της *The Death and Life of Great American Cities*. Η Jacobs έγραφε βιβλία σχετικά με τις πόλεις σε όλη τη διάρκεια της ζωής της, ωστόσο μετά από αυτό το βιβλίο που μετέπειτα επηρέασε σημαντικότερα τη θεωρία του αστικού σχεδιασμού, τα ενδιαφέροντά της στράφηκαν περισσότερο προς την οικονομία των πόλεων και λιγότερο στο σχεδιασμό και τη λειτουργία τους. Στην ενότητα αυτή επομένως παρουσιάζονται οι βασικές αρχές που έθεσε η Jacobs για τις υγιείς πόλεις όπως έγιναν κατανοητές από το πρώτο της αυτό βιβλίο.

Οι πόλεις ως οικοσυστήματα

Πρώτον, και πολύ σημαντικό για να κατανοήσουμε τον τρόπο που σκέφτεται και γράφει για την πόλη, είναι ότι η Jacobs προσεγγίζει τις πόλεις σαν ζωντανούς οργανισμούς ή σαν οικοσυστήματα. Μάλιστα λέει πως υπάρχουν τρεις τρόποι επιστημονικής σκέψης βασισμένοι στα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Τα προβλήματα απλότητας που εξαρτώνται από δύο μεταβλητές, αυτά δηλαδή που απασχολούσαν τους θετικούς επιστήμονες του 19^{ου} αιώνα για την επίλυση προβλημάτων φυσικής ή μαθηματικών. Τα προβλήματα αποδιοργανωμένης συνθετότητας, που εξαρτώνται από άπειρες μεταβλητές και λύνονται στατιστικά, όπως δηλαδή αντιμετωπίζουν οι σημερινές θετικές επιστήμες τα προβλήματα. Τέλος τα προβλήματα οργανωμένης συνθετότητας, όπου ο επιστήμονας έχει να αντιμετωπίσει έναν ικανό αριθμό παραγόντων που αλληλοδιαπλέκονται σε ένα οργανικό σύνολο. Αυτά είναι τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι επιστήμες της ιατρικής, της βιολογίας, αλλά σύμφωνα με τη Jacobs και όσοι μελετούν την πόλη. Λανθασμένα, σύμφωνα με τη Jacobs, ως τώρα οι επιστήμονες αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της πόλης σαν ένα πρόβλημα των μαθηματικών, σαν ένα πρόβλημα δηλαδή αποδιοργανωμένης συνθετότητας, εφόσον τα κτίρια, οι δρόμοι και οι γειτονιές λειτουργούν σαν δυναμικοί οργανισμοί, αλλάζοντας ανάλογα με τους τρόπους που οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν μαζί τους, και επομένως δεν μπορούν να λυθούν σε καμία περίπτωση με στατιστικές μεθόδους. Στο βιβλίο εξηγεί πως κάθε στοιχείο μιας πόλης- πεζοδρόμια, πάρκα, γειτονιές, αλλά και κυβέρνηση, οικονομία- λειτουργούν μαζί και αλληλοεξαρτώμενα, όπως σε ένα φυσικό οικοσύστημα. Αυτή η παραδοχή μας βοηθά στον τρόπο που σκεφτόμαστε για τις πόλεις, για το πώς λειτουργούν, πώς αναλύονται, και πώς θα μπορούσαν κατ' επέκταση να βελτιωθούν. Και για το λόγο αυτό, παρόλο που έθεσε κάποιους κανόνες για τη σωστή λειτουργία των πόλεων, πιστεύει πως μόνο αν εφαρμόζονται όλοι μπορεί να υπάρξει αποτέλεσμα,

καθώς, όπως και σε έναν ζωντανό οργανισμό, όλες οι παράμετροι εξαρτώνται και συνδέονται άρρηκτα η μία από την άλλη.

ανάμιξη χρήσεων

Η Jacobs υποστήριζε πως η αστική ανάπτυξη πρέπει να βασιστεί σε ένα μοντέλο ανάμιξης χρήσεων- στο συνδυασμό διαφορετικών κτιρίων και λειτουργιών, είτε κατοικίας είτε εμπορικές, και στη συνύπαρξη κτιρίων διαφόρων ηλικιών εφόσον όπως έλεγε και η ίδια «οι παλιές ιδέες μπορούν κάποιες φορές να χρησιμοποιήσουν καινούρια κτίρια. Οι καινούριες ιδέες χρειάζονται τα παλιά κτίρια». Σύμφωνα με την ιδέα της ανάμιξης, η ομαλή λειτουργία των πόλεων εξαρτάται από μια ποικιλία κτηρίων, κατοικιών, επιχειρήσεων και άλλων λειτουργιών πλην της κατοικίας, επιπλέον από ανθρώπους διαφόρων ηλικιών που θα χρησιμοποιούν τους χώρους σε διαφορετικές ώρες της ημέρας, προκειμένου να δημιουργείται ζωντάνια στην κοινότητα. Έβλεπε λοιπόν τις πόλεις ως «οργανικές, αυθόρμητες και άτακτες» και την αλληλοδιαπλοκή των αστικών χρήσεων και χρηστών ως θεμελιώδη για την οικονομική και αστική ανάπτυξη. Σύμφωνα με την ίδια «οι σύνθετες διαπλοκές διαφορετικών χρήσεων στις πόλεις δεν αποτελούν μια μορφή χάους. Αντίθετα αντιπροσωπεύουν μια πολύπλοκη και άκρως εξελιγμένη μορφή τάξης». Την χαώδη αυτή τάξη η Jacobs ονόμαζε «μπαλέτο του δρόμου».

σχεδιασμός «από τα κάτω»

Η Jacobs ήταν αντίθετη στην παραδοσιακή προσέγγιση του αστικού σχεδιασμού που βασιζόταν στην κρίση εξωτερικών ειδικών. Πρότεινε ότι η τοπική εμπειρία και γνώση ήταν η αρμόδια να οδηγήσει την τοπική ανάπτυξη. Εξάλλου και η ίδια βάσιζε τα γραπτά της στην εμπειρία και την εμπειρική παρατήρηση καθώς πίστευε πως οι πραγματικές γειτονιές που λειτουργούν άρτια θα δείξουν τον κανόνα και όχι αντίστροφα, όπως ήθελε το μοντέρνο κίνημα να εντάξει την πραγματικότητα σε έναν κανόνα. Η αναφορά στο σχεδιασμό «από τα κάτω» δεν θα έπρεπε ωστόσο να συγχέεται με την απουσία σχεδιασμού. Η Jacobs πίστευε ότι οι πρωτοβουλίες κατοίκων έπρεπε να συμμετέχουν ενεργά στο μηχανισμό λήψης αποφάσεων χωρίς όμως να είναι αντίθετη στην εξωτερική παρέμβαση. Συχνά στα γραπτά της φαίνεται να αποκηρύσσει τις οικονομικές ενισχύσεις από το κράτος ως έναν από τους θεμελιώδεις λόγους κατάπνιξης της ζωντάνιας των πόλεων. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν ισχύει για όλα τα είδη κρατικής ενίσχυσης. Στο βιβλίο της (1961) η Jacobs κάνει σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στις διάφορες μορφές ενισχύσεων προωθώντας κάποιες και αποδοκιμάζοντας άλλες. Ο βασικός διαχωρισμός γίνεται ανάμεσα στις ενισχύσεις που δίνονται από το κράτος σε εργολάβους για την κατασκευή ξεχωριστών κατοικιών χαμηλού εισοδήματος και σε αυτές που θα μπορούσαν να δίνονται από το κράτος σε μεμονωμένους ενοικιαστές (κατοίκους και επιχειρήσεις) ώστε να μπορούν να εγκαθίστανται σε περιοχές οι οποίες θα ήταν οικονομικά απαγορευτικές για αυτούς δημιουργώντας ανάμιξη πληθυσμών.

υψηλές πυκνότητες

Παρόλο που η ορθόδοξη θεωρία του σχεδιασμού κατηγορούσε ακριβώς την πυκνότητα στις πόλεις για την εγκληματικότητα, τη βρωμιά και σχεδόν όλα τα προβλήματα των πόλεων, η Jacobs διαφώνησε και πρόβαλε τους τρόπους με τους οποίους η υψηλή πυκνότητα ανθρώπων μπορεί να αποβεί ζωτικής σημασίας για τη ζωή στις πόλεις, την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία των γειτονιών. Παρόλο που ομολογεί πως η πυκνότητα από μόνη της δεν μπορεί να οδηγήσει σε υγιείς κοινότητες, παρουσιάζει μέσα από υπαρκτά παραδείγματα, τους τρόπους με τους οποίους οι υψηλές πυκνότητες επιφέρουν έναν αριθμό κατοίκων ικανό να στηρίξει πιο ζωντανές κοινότητες. Σύμφωνα με την ίδια «το γεγονός ότι η θέα ανθρώπων προσελκύει και άλλους ανθρώπους είναι κάτι που οι πολεοδόμοι και αστικοί σχεδιαστές φαίνεται να βρίσκουν ακατανόητο. Λειτουργούν με βάση την παραδοχή πως οι άνθρωποι αποζητούν τη θέα του κενού, την

εμφανή τάξη και ησυχία. Τίποτα δε θα μπορούσε να είναι πιο ψευδές. Η παρουσία μεγάλων αριθμών ανθρώπων που συναθροίζονται στις πόλεις δε θα έπρεπε να γίνεται απλώς αποδεκτό, θα έπρεπε να απολαμβάνεται ως προτέρημα και προνόμιο». Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η Jacobs έκανε σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στις υψηλές πυκνότητες (high densities) όπου υπάρχει μεγάλος αριθμός κατοικιών και νοικοκυριών σε μία περιοχή, και στον υπερπληθυσμό (overcrowding), όπου πολύ μεγάλος αριθμός ανθρώπων κατοικεί εντός του ίδιου διαμερίσματος. Προβάλλοντας την απουσία αυτού του διαχωρισμού σαν το βασικό σφάλμα του μέχρι τότε συμβατικού σχεδιασμού κατάφερε να κλονίσει πολλούς μύθους γύρω από τις υψηλές πυκνότητες.

ΤΟΠΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

Μελετώντας τους τρόπους με τους οποίους οι πόλεις και οι οικονομίες τους αναδύονται και αναπτύσσονται, η Jacobs είδε με ένα νέο τρόπο τη φύση των τοπικών οικονομιών. Απέρριπτε την υπόθεση ότι οι πόλεις είναι προϊόντα της γεωργικής ανάπτυξης, ότι οι εξειδικευμένες οικονομίες μπορούν να οδηγήσουν στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και ότι οι μεγάλες και σταθερές επιχειρήσεις είναι οι καλύτερες πηγές καινοτομίας. Αντίθετα παρουσίασε ένα σύστημα τοπικής οικονομικής ανάπτυξης βασισμένο στη ενίσχυση νέων τύπων εργασίας σε παλιές γειτονιές, στην προώθηση των μικρών επιχειρήσεων και στην υποστήριξη των δημιουργικών και αυθόρμητων προσπαθειών του τοπικού πληθυσμού. Η Jacobs πίστευε πως ακριβώς αυτή η διαφοροποίηση των αστικών γειτονιών από την τυποποίηση των μεγαεπιχειρήσεων των προαστίων θα έδινε ζωντάνια στη γειτονιά φέρνοντας εξωτερικούς χρήστες αλλά και θα τόνωνε την τοπική οικονομία κρατώντας τους ήδη υπάρχοντες κατοίκους. Αυτές οι θέσεις της που ήδη είχαν αρχίσει να αναδύονται από το πρώτο της βιβλίο θα ενισχυθούν στα μετέπειτα βιβλία της όπου θα κάνει μια στροφή προς την πιο συγκεκριμένη μελέτη των οικονομιών των πόλεων.

β. οι πόλεις και οι οικονομίες

Η Jacobs είναι περισσότερο γνωστή ως συγγραφέας της πόλης και δριμύτατη πολέμιος του συμβατικού μοντέρνου αστικού σχεδιασμού. Ωστόσο, σημαντικότερος ήταν και ο ρόλος της ως συγγραφέα σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη. Η Jacobs δεν είναι σε καμία περίπτωση ειδική στην οικονομολογία και για αυτό το λόγο είναι ιδιαίτερα προσεκτική στη χρήση των όρων χρησιμοποιώντας πάντα τη λέξη 'οικονομίες' και όχι 'οικονομικά' (Ellerman 2004). Η Jacobs αναλύει το θέμα της ανάπτυξης από την σκοπιά των πόλεων που για αυτή αποτελούν τους βασικούς χώρους όπου συντελείται η οικονομική ανάπτυξη, και αποτελούν εξάλλου το κεντρικό πεδίο αναφοράς των αναζητήσεών της. Ωστόσο, ήδη από το δεύτερο βιβλίο της το ενδιαφέρον της Jacobs στρέφεται από τις χωρικές και κοινωνικές λειτουργίες των πόλεων στην οικονομική τους λειτουργία. Για την ίδια μάλιστα το έργο της για την οικονομική ανάπτυξη είναι το σημαντικότερο στο σύνολο της δουλειάς της. Όπως δήλωσε σε συνέντευξή της στο περιοδικό Reason: «Αν κάποτε θα με θυμούνται ως σημαντική διανοήτρια του [20^{ου}]αιώνα, το πιο σημαντικό πράγμα που έχω προσφέρει είναι η τοποθέτησή μου γύρω από το τι κάνει την οικονομική ανάπτυξη να συμβαίνει. Αυτό είναι κάτι που πάντα μπέρδευε τους ανθρώπους. Νομίζω πως έχω καταλάβει τι είναι. [...] Το πρόβλημα είναι ότι οι άνθρωποι προσπαθούσαν πάντα να συνδέσουν την ανάπτυξη (development) και την εξάπλωση (growth ή expansion) ως ένα πράγμα⁸. Είναι πολύ στενά συνδεδεμένες. Χρειάζονται η μια την άλλη. Αλλά δεν είναι το ίδιο πράγμα και ούτε προκαλούνται από το ίδιο πράγμα. Νομίζω πως αυτό είναι το σημαντικότερο πράγμα που συνεισέφερα. Και αν με σκέφτονται κάποτε ως μεγάλη διανοήτρια αυτός θα είναι ο λόγος.»

⁸ Εκτενέστερη αναφορά στη διάκριση ανάμεσα στις δύο μορφές ανάπτυξης γίνεται στην υποενότητα «Η βιολογική μεταφορά στην οικονομία των πόλεων».

Σε αυτή την ενότητα παρατίθενται λίγο αναλυτικότερα οι αρχές που διατύπωσε η Jacobs σε σχέση με τις τοπικές οικονομίες και την ανάπτυξη.

οι πόλεις ως βασικοί τόποι οικονομικής ανάπτυξης

Παρόλο που στο πρώτο βιβλίο της (1961) η Jacobs ασχολήθηκε κυρίως με την καθημερινή ζωή στις πόλεις, στη συνέχεια τοποθέτησε τις πόλεις σε ένα πιο ευρύ ιστορικό και οικονομικό πλαίσιο. Για αυτήν οι πόλεις αποτελούν τους βασικούς τόπους όπου συντελείται η οικονομική ανάπτυξη μια και σύμφωνα με την ίδια οι πόλεις ούτως ή άλλως είναι προγενέστερες σαν οικονομικές δυνάμεις απ' ό,τι οι αγροτικές περιοχές. Η αντίληψη αυτή που πρωτοπαρουσιάστηκε στο βιβλίο *The Economy of Cities* (1969), αποτέλεσε μια προσπάθεια της Jacobs να ανατρέψει τα προϋπάρχοντα αξιώματα για την αστική ανάπτυξη. Πράγματι, η κοινή αντίληψη είναι ότι η εποχή της αγροτικής ανάπτυξης προηγήθηκε της περιόδου κατά την οποία αναπτύχθηκαν οι πόλεις. Η Jacobs υποστηρίζει το ακριβώς αντίθετο: οι πόλεις όχι μόνο προϋπήρχαν αλλά και αυτές οι ίδιες ήταν που κατέστησαν δυνατή την αγροτική δραστηριότητα. Εξάλλου σύμφωνα με την ίδια οι πρώτες πόλεις ήταν εστίες εμπορίου και ανταλλαγής που αναπτύχθηκαν οδηγώντας μετέπειτα στην οργανωμένη γεωργία και κτηνοτροφία. Μέσα από αυτόν τον συλλογισμό λοιπόν καταλήγει πως κάθε μορφής οικονομική ανάπτυξη έχει κάποια βάση στην πόλη. Αυτή η θέση κατατίθεται πιο αναλυτικά και επεκτείνεται στο βιβλίο *Cities and the Wealth of Nations* (1984) όπου παρουσιάζεται επηρεασμένη σε κάποιο βαθμό από το βιβλίο του Adam Smith *The Wealth of Nations* αλλά εν τέλει καταλήγει πως είναι λανθασμένη η αντίληψη ότι οι χώρες αποτελούν τις κατάλληλες προς μελέτη οικονομικές μονάδες, στα αλήθεια είναι οι πόλεις που κινούν την εθνική οικονομική ανάπτυξη καθώς η ευημερία σε εθνικό επίπεδο δεν είναι τίποτα άλλο από το άθροισμα της οικονομικής απόδοσης των πόλεων που συναποτελούν κάθε χώρα. Επομένως οι στατιστικές σε επίπεδο συνόλου χώρας είναι αφηρημένα νούμερα τα οποία σε καμία περίπτωση δεν περιγράφουν την πραγματική κατάσταση εφόσον δεν λαμβάνουν υπόψη τις σημαντικότερες οικονομικές διαφορές που μπορεί να εμφανίζουν οι πόλεις ή οι περιφέρειες μιας χώρας μεταξύ τους. Με αυτόν τον τρόπο εξηγεί και το παράδοξο μια χώρα να παρουσιάζει τη συνολική εικόνα της ευημερίας ενώ πολλοί από τους κατοίκους της ζουν σε συνθήκες εξαθλίωσης. Μέσα από τα παραπάνω συμπεραίνει ότι η εθνική πολιτική δεν είναι το κατάλληλο εργαλείο για την αναίρεση των ανισοτήτων σε μια χώρα, αντίθετα η λύση μπορεί να βρεθεί μόνο αν οι χειρισμοί γίνονται σε τοπικό επίπεδο καθώς οι πόλεις είναι οι τόποι όπου δημιουργείται η ευημερία (Hospers 2006).

η βιολογική μεταφορά στην οικονομία των πόλεων

Ήδη από το πρώτο της βιβλίο η Jacobs χρησιμοποιούσε τις βιολογικές μεταφορές για την περιγραφή των πόλεων καθώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, πίστευε πως για να καταλάβει κανείς τις πόλεις και τις λειτουργίες τους πρέπει να τις αντιλαμβάνεται ως ζωντανούς οργανισμούς. Ωστόσο, κατά την ενασχόλησή της με τις οικονομίες των πόλεων προχώρησε ακόμη περισσότερο στη μελέτη και τη χρήση παραδειγμάτων δανεισμένων από τη βιολογία προκειμένου να κατανοήσει και να περιγράψει τις απόψεις της.

Μια βιολογική μεταφορά που χρησιμοποιεί ήδη από την αρχή της ενασχόλησής της με την οικονομία των πόλεων είναι δανεισμένη από την εμβρυολογία και αφορά στη διάκριση ανάμεσα σε δύο είδη ανάπτυξης: στην ανάπτυξη σε μέγεθος ή εξάπλωση (growth ή expansion) και στην ανάπτυξη που προκαλεί και την αλλαγή (development). Πρόκειται ουσιαστικά για έναν διαχωρισμό ανάμεσα στην ποσοτική και την ποιοτική ανάπτυξη. Η Jacobs θεωρεί πως οι υγιείς πόλεις πρέπει να ακολουθούν τη δεύτερη μορφή εφόσον μόνο αυτή συνιστά ανάπτυξη στην πραγματικότητα. Σύμφωνα με την ίδια η ανάπτυξη δεν γίνεται αντιληπτή με βάση την αύξηση του ΑΕΠ που μπορεί να προκληθεί κατά την Jacobs και από στείρα μέσα όπως τα εμβάσματα, η εκμετάλλευση φυσικών πόρων και άλλες πηγές που όμως δε χρησιμοποιούνται για μια μελλοντική και μακροπρόθεσμη ανάπτυξη, αλλά δαπανώνται κατά περίπτωση. Η «ποιοτική» ανάπτυξη

σχετίζεται με την αλλαγή διαμέσου της διαφοροποίησης, της ποικιλότητας και της μεταμόρφωσης των προϊόντων και των διαδικασιών παραγωγής και υπηρεσιών (Ellerman 2004). Αυτή η διάκριση αποτελεί ένα βασικό σημείο για την κατανόηση των απόψεων της Jacobs για την ανάπτυξη των πόλεων, και για την ίδια αποτελεί τη σημαντικότερη συνεισφορά της στη συζήτηση για τις πόλεις.

Η βιολογική μεταφορά και η διάκριση ανάμεσα στις δύο μορφές ανάπτυξης βρίσκουν εφαρμογή στο βιβλίο *The Nature of Economies* (2000) όπου η Jacobs χρησιμοποιεί τα παραδείγματα δύο οικοσυστημάτων, της ερήμου και του τροπικού δάσους, για να περιγράψει την υγιή ανάπτυξη των πόλεων και τους τρόπους με τους οποίους συντελείται. Όπως εξηγεί ο Ellerman, σύμφωνα με τη Jacobs, ένα τροπικό δάσος και μια έρημος που βρίσκονται στο ίδιο γεωγραφικό πλάτος δέχονται την ίδια ποσότητα ηλιακής ενέργειας ανά μονάδα εμβαδού. Ωστόσο, στην έρημο η ενέργεια εισέρχεται κατά τη διάρκεια της ημέρας και δαπανάται κατά τη διάρκεια της νύχτας κι έτσι πολύ λίγη δεσμεύεται από το οικοσύστημα. Αντίθετα, στο τροπικό δάσος πολλή ενέργεια δεσμεύεται από τη φωτοσύνθεση των φυτών και μετά χρησιμοποιείται από ένα σύνθετο και ποικιλόμορφο δίκτυο από σχέσεις για να ελευθερωθεί τελικά μέσα από διαρροές. Στο δίκτυο αυτό κάποια φυτά πεθαίνουν και τσιίζουν άλλα, τα φυτά τρώγονται από ζώα που τρώγονται από άλλα ζώα που πεθαίνουν και τρέφουν με την αποσύνθεσή τους άλλους οργανισμούς. Η ενέργεια λοιπόν που προσλαμβάνεται από αυτό το οικοσύστημα δεν πηγαίνει χαμένη αλλά χρησιμοποιείται σχεδόν στο σύνολό της και ανακυκλώνεται με ποικίλους τρόπους.

Η Jacobs χρησιμοποιεί αυτή την οικολογική μεταφορά για να εξηγήσει πως οι ζωντανές πόλεις λειτουργούν όπως τα τροπικά δάση, τροφοδοτώντας με τις εισαγωγές ένα σύνθετο δίκτυο από τοπικές αλυσίδες παραγωγής και υπηρεσιών όπου η εισαγωγή κάποιων αγαθών οδηγεί στην παραγωγή άλλων. Επομένως οι εισαγωγές τροφοδοτούν άμεσα ή έμμεσα την «οικολογία» των οικονομικών δραστηριοτήτων της πόλης. Αντίθετα πολλές πόλεις λειτουργούν όπως οι έρημοι, καθώς οι εισαγωγές τους δαπανώνται για την κατανάλωση ή ενσωματώνονται άμεσα στην παραγωγή των εξαγωγικών προϊόντων. Παραδείγματα τέτοιων πόλεων είναι αυτές που στηρίζονται στα εμβάσματα μεταναστών, οι κοινότητες συνταξιούχων που βασίζονται στις συντάξεις και σε εισοδήματα από κεφάλαια που έχουν επενδυθεί αλλού, και οι στρατιωτικές βάσεις. Ακολουθούν οι πόλεις που βασίζουν την οικονομία τους σε ένα μόνο στάδιο παραγωγής και αυτές που παρουσιάζουν αμελητέα τοπική κατανάλωση του παραγόμενου προϊόντος, όπως οι αγροτικοί και οι βασισμένοι στους φυσικούς πόρους οικισμοί, τα τουριστικά θέρετρα, τα καζίνο σε ινδιάνικους καταυλισμούς στις Η.Π.Α., οι εταιρικές πόλεις και οι θύλακες συναρμολόγησης ή εξεργασίας προϊόντων έντασης εργασίας. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η Jacobs χρησιμοποιεί έναν εντελώς διαφορετικό ορισμό για την ανάπτυξη από τον τρέχοντα που βασίζεται σε δείγματα όπως το ΑΕΠ. Έτσι ένας οικισμός που πλουτίζει από την άντληση πετρελαίου θεωρείται αναπτυσσόμενος οικονομικά με βάση τα συνήθη κριτήρια, αλλά σύμφωνα με τη Jacobs δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια μεγάλη αντλία χωρίς καμία δυνατότητα για διαφοροποίηση και επομένως ανάπτυξη με τους δικούς της όρους.

ο ανταγωνισμός μεταξύ πόλεων και η αντικατάσταση των εισαγωγών (import replacement)

Η Jacobs ασχολείται για πρώτη φορά με την έννοια της αντικατάστασης των εισαγωγών (import replacement), μια έννοια που διαχωρίζει αυστηρά από τα κεντρικά σχεδιασμένα και επιβεβλημένα προγράμματα για αντικατάσταση (import substitution), στο βιβλίο της *The Economy of Cities* (1969). Σύμφωνα με την Jacobs κάποιες φορές οι πόλεις αναπτύσσονται μέσα από μια δυναμική διαδικασία άμεσου ή έμμεσου ανταγωνισμού με άλλες πόλεις. Όπως εξηγεί ο Ellerman, για να συμμετάσχει στο «παιχνίδι» μια πόλη Α πρέπει να παράγει κάποιο εξαγωγίμο προϊόν Π1. Αυτή είναι η «πρόκληση» που προβάλλει στις άλλες πόλεις. Τα έσοδα από την εξαγωγή του εν λόγω προϊόντος χρησιμεύουν για την εισαγωγή προϊόντων που δεν παράγονται στη συγκεκριμένη πόλη

από άλλες πόλεις. Αυτή είναι η «πρόκληση» που καλείται να αντιμετωπίσει η πόλη Α. Ας πούμε λοιπόν πως η πόλη Α εισάγει το προϊόν Π2 από την πόλη Β. Εφόσον η πόλη από την οποία εισάγει το προϊόν Π2 δεν είναι πολύ αναπτυγμένη σε σχέση με την πόλη Α, τότε το Π2 είναι δυνατό να αντικατασταθεί μέσα από την εκπαίδευση της παραγωγικής δύναμης στην πόλη Α και ίσως μάλιστα να βελτιωθεί από αυτή. Εφόσον θεωρούμε πως η πόλη Α απέκτησε τους πόρους για την εισαγωγή των προϊόντων παραγωγικά, είναι πιθανό πως έχει μια παραγωγική δυνατότητα, που μέσα από τον αυτοσχεδιασμό και τη διαφοροποίηση μπορεί να παράξει και άρα να αντικαταστήσει το μέχρι πριν εισαγόμενο προϊόν Π2. Εν τω μεταξύ όμως μπορεί και οι άλλες πόλεις στις οποίες η πόλη Α εξήγαγε το προϊόν Π1 να το έχουν αντικαταστήσει με αποτέλεσμα να χάσει η πόλη Α το πλεονέκτημά της μέσω του ανταγωνισμού. Όμως εφόσον η πόλη Α πλέον παράγει το βελτιωμένο προϊόν Π2 μπορεί να το εξάγει στη βελτιωμένη του πλέον μορφή στην πόλη Β απ' όπου το εισήγαγε πριν ή πιθανότερα να το εξάγει σε λιγότερο αναπτυγμένες πόλεις ή σε πόλεις που παράγουν άλλα προϊόντα. Τα έσοδα από την εξαγωγή του προϊόντος Β μπορούν να χρησιμεύσουν για την εισαγωγή νέων προϊόντων που στη συνέχεια μπορούν να αντικατασταθούν από την πόλη Α κ.ο.κ. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να διαμορφωθούν ομάδες πόλεων που μέσα από το εμπόριο μεταξύ τους μαθαίνουν η μία από την άλλη και επομένως αναπτύσσονται η μία με τη βοήθεια της άλλης μέσα από τον ανταγωνισμό. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως για να είναι δυνατός αυτός ο μηχανισμός είναι σημαντικό οι ανταγωνίστριες πόλεις να βρίσκονται σε συγκρίσιμα επίπεδα ανάπτυξης για να μπορούν να είναι ανταγωνιστικές, όπως εξηγεί στο βιβλίο της *Cities and the Wealth of Nations* (1984).

5_η σχέση της με το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο

Η Jane Jacobs συχνά αναφέρεται ως μια από τις μεγαλύτερες πολέμιους του μοντέρνου κινήματος στην πολεοδομία και στον αστικό σχεδιασμό. Ιδιαίτερα οι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι αναφέρονται συχνά στο όνομά της προκειμένου να κάνουν κάποιου είδους αντιδιαστολή με το μοντέρνο σχεδιασμό των πόλεων, την προβάλλουν σαν αντίποδα των μοντέρνων σχεδιαστών και ιδιαίτερα του Le Corbusier, τον οποίο η ίδια η Jacobs συχνότατα καταγγέλλει για τις ιδέες και τις πρακτικές του. Είναι λοιπόν επόμενο πως με διάφορους τρόπους η Jacobs συνδέεται με τους μεταμοντέρνους σχεδιαστές και θεωρητικούς, όπως ο Robert Venturi, ιδίως εφόσον γράφουν και εκφράζονται κατά του μοντέρνου κινήματος σύγχρονα. Είναι όντως σαφές ότι η Jacobs παρουσιάζει πολλά κοινά με κάποιες από τις μεταμοντέρνες προσεγγίσεις, όπως με τις θεωρίες πολυπλοκότητας⁹, το αίτημα για την ανάμειξη και την αποστροφή προς τον φονξιοναλιστικό σχεδιασμό που προπαγάνδιζαν και εφαρμόζαν οι μοντέρνοι.

Ωστόσο, σε αυτή την ενότητα θα γίνει μια προσπάθεια ναδειχθεί ότι είναι πολύ δύσκολη η κατάταξή της σε αμιγείς κατηγορίες. Θα υποστηριχθεί ότι παρά τις φαινομενικές ομοιότητες της Jacobs με το μεταμοντέρνο τρόπο σκέψης, η ίδια παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες και με τον αντίποδα, με το μοντέρνο, καθιστώντας το αδύνατο να την εντάξει κανείς σε κάποιο από τα δύο. Μάλιστα, θα παρουσιαστούν επιχειρήματα που καταδεικνύουν ότι η Jacobs σε πολλά ζητήματα βρισκόταν σε μεγάλη σύμπτωση με το μοντέρνο, ενώ παρουσίαζε μεγάλες αντιθέσεις με το μεταμοντέρνο. Θα γίνει λοιπόν μια απόπειρα να φανεί ότι η Jacobs δεν έτρεφε τόσο μεγάλη αντιπάθεια προς τις αρχές του μοντέρνου όσο της αποδίδεται και ακόμη περισσότερο από όσο η ίδια ήθελε να τονίσει.

Όμως πρώτα θα ήταν ίσως χρήσιμη μια σύντομη αναφορά στα κινήματα του Μοντερνισμού και του Μεταμοντερνισμού στην αρχιτεκτονική, ώστε να είναι ξεκάθαρα, τόσο το ιστορικό πλαίσιο μέσα από το οποίο αναδύονται και αναπτύσσονται, όσο και το ιδεολογικό και σχεδιαστικό τους υπόβαθρο.

α. λίγα λόγια για το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο¹⁰

Οι πρώτες ενδείξεις για τη μετέπειτα ανάδυση αυτού που σήμερα ονομάζουμε Μοντέρνα αρχιτεκτονική είχαν διαφανεί ήδη από τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τα κινήματα Art Nouveau, τη Σχολή της Βιέννης, τους γάλλους αρχιτέκτονες Perret και Garnier και, ακόμη περισσότερο, με τη Deutscher Werkbund, ένα σύνδεσμο γερμανών πρωτοποριακών αρχιτεκτόνων που ιδρύθηκε το 1907 και υποστήριξε τη βιομηχανική αισθητική και τη μαζική παραγωγή (Λάββας 1996). Ωστόσο, η εμφάνιση του μοντέρνου κινήματος που αργότερα θα επικρατούσε στην Ευρώπη και σε όλον τον κόσμο καθιστώντας για πολλούς τον 20^ο αιώνα «αιώνα του Μοντέρνου»¹¹ έγινε την περίοδο του Μεσοπολέμου.

Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος αποτέλεσε μια βαθειά τομή στην πορεία της Αρχιτεκτονικής, όπως και σε όλους τους τομείς, καθώς οδήγησε στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για μια ολοκληρωτική αλλαγή, για μια πραγματική και συνολική ανοικοδόμηση του κόσμου σε όλα τα επίπεδα. Το τέλος του πολέμου βρήκε τον κόσμο σε ερείπια ηθικά, κοινωνικά και οικονομικά, αλλά και οικοδομικά. Σύμφωνα με το Λάββα, η συγκυρία στην οποία βρέθηκε ο κόσμος κατά την οποία δημιουργήθηκε το κατάλληλο κλίμα για ένα νέο ξεκίνημα, σε συνδυασμό με τις ανάγκες που παρουσιάστηκαν για ανοικοδόμηση και την εμφάνιση νέων ευέλικτων κατασκευαστικών υλικών (όπως το

⁹ Βλ. Lawrence (2006).

¹⁰ Για περισσότερα και πιο εκτενή στοιχεία σε σχέση με τα αρχιτεκτονικά κινήματα του μοντέρνου και του μεταμοντέρνου βλ. Λάββας (1996) και Frampton (1999).

¹¹ Βλ. Καρδάσης και Διαμαντής (1999).

οπλισμένο σκυρόδεμα), οδήγησε στη δημιουργία πρόσφορου εδάφους για τη γέννηση της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής.

Οι μοντέρνοι αρχιτέκτονες είχαν ένα σαφέστατο σοσιαλιστικό πρόταγμα σύμφωνα με το οποίο τα φθηνά και ευέλικτα υλικά θα βοηθούσαν στη διαμόρφωση μιας διεθνούς τεχνοτροπίας στην αρχιτεκτονική με βάση την οποία θα ήταν δυνατή η πλήρωση των βασικών αναγκών στέγασης ανά τον κόσμο. Με τον όρο βασικές ανάγκες γινόταν αναφορά στις φυσιολογικές απαιτήσεις αισθητικής, λειτουργικότητας και υγιεινής για τους χώρους κατοικίας εργασίας και ψυχαγωγίας. Εξάλλου, πρέπει να σημειωθεί πως την περίοδο εκείνη θέματα όπως ο ηλιασμός, ο αερισμός, αλλά ακόμα και η κεντρική αποχέτευση, δε θεωρούνταν δεδομένα, αντίθετα μάλιστα οι σχεδόν ανύπαρκτες συνθήκες υγιεινής ίσως να αποτέλεσαν έναν από τους βασικούς λόγους που έκαναν τον φονξιοναλιστικό σχεδιασμό να μοιάζει αναγκαίος (Λάββας 1996). Ο μοντερνισμός λοιπόν στην προσπάθειά του να δώσει λύση σε αυτά τα προβλήματα έδωσε έμφαση στη λειτουργία και όχι στη μορφή που δε θεωρούνταν αμελητέας σημασίας από μόνη της αλλά έπρεπε να αλλάζει ανάλογα με τις ανάγκες ακολουθώντας τη λειτουργία. Ο κόσμος έπρεπε να αφήσει πίσω του τις αξίες και τις μορφές του παρελθόντος και να προχωρήσει μπροστά, αγκαλιάζοντας τις νέες τεχνολογίες και τις επιστημονικές προόδους. Ο Le Corbusier μάλιστα, ο κύριος θεωρητικός εκφραστής του μοντέρνου κινήματος, στο βιβλίο του *Για μια Αρχιτεκτονική* (1923) εγκωμιάζει τις νέες τεχνολογίες, όπως το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο και παρακινεί την κοινωνία να στραφεί προς το ελπιδοφόρο μέλλον και να μην κοιτά το παρελθόν, αλλά ούτε και το παρόν παρά μόνο σα βήμα προς το μέλλον¹².

Η καινοτόμα μοντέρνα αρχιτεκτονική αναπτύχθηκε πολύ κατά το Μεσοπόλεμο, ωστόσο η ανάπτυξη αυτή δέχτηκε ένα φρένο με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα στην Ευρώπη και τελικά με το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο¹³. Μεταπολεμικά, και εφόσον ο πόλεμος άφησε την Ευρώπη σε συντρίμια, η μοντέρνα αρχιτεκτονική επανήλθε στο προσκήνιο για την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων αστικών κέντρων και οικισμών. Μετά το δεύτερο πόλεμο λοιπόν το μοντέρνο κίνημα έγινε πλέον καθεστώς σε όλη την Ευρώπη, τόσο στην αρχιτεκτονική όσο και στην πολεοδομία¹⁴. Το μοντέρνο κίνημα στην πολεοδομία έδωσε γρήγορες και οικονομικές λύσεις στο πρόβλημα της άμεσης ανάγκης για ανοικοδόμηση, αλλά σε πολλές περιπτώσεις δημιούργησε επιπρόσθετα προβλήματα στην ποιότητα ζωής στις πόλεις.

Ακριβώς αυτά τα προβλήματα ήταν που οδήγησαν και στην μετέπειτα κριτική που στράφηκε ενάντια στο μοντερνισμό στη συνέχεια. Ήδη από τη δεκαετία του '50 άρχισαν να διατυπώνονται αμφιβολίες γύρω από την επιτυχία της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής να δώσει βιώσιμες λύσεις στα υπαρκτά προβλήματα των πόλεων. Η αμφισβήτηση αυτή εκφράστηκε για πρώτη φορά επίσημα στο δέκατο C.I.A.M. (Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής), στο οποίο μια ομάδα ανήσυχων νέων αρχιτεκτόνων, η λεγόμενη Team X, έβαλε κατά της παλιάς φρουράς, κατηγορώντας τους για ηθικούς συμβιβασμούς και μορφολογικές αντινομίες. Επιπλέον κατήγγειλε την αποξένωση που εμφάνι-

¹² Περίπου σύγχρονα με το Μοντέρνο Κίνημα στη δυτική Ευρώπη και στην ίδια κατεύθυνση όσον αφορά τα προτάγματα για καινοτομία, εμφανίζεται και το κίνημα του Κονστρουκτιβισμού στην επαναστατική Ρωσία. Στη Ρωσία με την επανάσταση δημιουργείται μια διάχυτη ανάγκη για καθολική αλλαγή, για ένα νέο ξεκίνημα από το μηδέν, χωρίς καμιά σχέση με το χθες και το σήμερα. Εξάλλου η νέα κοινωνία δε μπορεί να χαρακτηριστεί από μορφές του παρελθόντος. Η πολιτική επανάσταση πρέπει να είναι και πολιτιστική (περισσότερα για την αρχιτεκτονική της επανάστασης βλ. Κορρ, 1976). Σε αυτά τα πλαίσια διατυπώνεται το 1920 το Μανιφέστο του Κονστρουκτιβισμού από τους αδελφούς Pevsner. Σύμφωνα με αυτούς και με τους υπόλοιπους αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες της Ρωσικής Πρωτοπορίας, το κτίσιμο της νέας κοινωνίας θα πρέπει να στηριχθεί στη μηχανή. Λόγω ακριβώς της απουσίας βιομηχανικής παράδοσης στη μέχρι τότε κυρίως αγροτική Ρωσία, υπάρχει η ουτοπιστική ελπίδα πως η εκβιομηχάνιση θα λύσει τα προβλήματα. Είναι το μέσο με το οποίο η κοινωνία θα προχωρήσει εμπρός απαλλαγμένη πια από την προηγούμενη αστική ιστορία (Λάββας 1996).

¹³ Για τα ιστορικά στοιχεία της εποχής βλ. Hobsbawm (2006).

¹⁴ Ήδη από το 1933, στα πλαίσια του τέταρτου διεθνούς συνεδρίου μοντέρνας αρχιτεκτονικής (C.I.A.M.) που οδήγησε στη διατύπωση της «Χάρτας των Αθηνών», ο Le Corbusier παρουσίασε τις ιδέες του για το zoning, δηλαδή για το διαχωρισμό των λειτουργιών της πόλης με στόχο την εξασφάλιση της αποκοπής της κατοικίας από «δυσάρεστες» λειτουργίες όπως το εμπόριο, η βιομηχανία και οι δρόμοι. Τα κτίρια θα ξεπρόβαλλαν μέσα σε αχανείς εκτάσεις πρασίνου με πλήρη τάξη και ηρεμία.

ζαν πλέον οι πόλεις εξαιτίας της διαστρέβλωσης των ιδεών του μοντερνισμού στην πράξη και απαίτησε ειλικρίνεια στο μορφολογικό και ποιοτικό επίπεδο των αρχιτεκτονικών έργων. Με τους Team X ξεκίνησε μια στροφή της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας σε έναν πιο ανθρωποκεντρικό σχεδιασμό, θέτοντας στο επίκεντρο της προβληματικής ζητήματα ανθρωπολογίας και επιστροφής σε αρχέτυπα (Λάββας 1996).

Όμως η αμφισβήτηση της αξίας της μοντέρνας αρχιτεκτονικής κορυφώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '60 με την εμφάνιση του μεταμοντερνισμού. Το 1966 δημοσιεύεται το βιβλίο *Complexity and Contradiction in Architecture* του αμερικανού αρχιτέκτονα Robert Venturi, ο οποίος θα γίνει ο κύριος θεωρητικός εκφραστής του μεταμοντέρνου προπαγανδίζοντας την πολυπλοκότητα, την ασάφεια και την ειρωνεία ως όχι μόνο θεμιτά αλλά και επιθυμητά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής. Το 1972 δημοσιεύεται το βιβλίο *Learning from Las Vegas* των Venturi και Denise Scott Brown που αποτέλεσε το μανιφέστο του μεταμοντερνισμού στην αρχιτεκτονική των δεκαετιών του '70 και '80. Το βιβλίο αυτό προβάλλει το καθημερινό και το κοινότυπο στην αρχιτεκτονική ως επίκεντρο. Δεν υπάρχει σωστό και λάθος, η ανώνυμη αρχιτεκτονική είναι εξίσου ωραία, εξάλλου δεν υπάρχει ωραίο και άσχημο. Κάθε αρχιτεκτονικό έργο είναι μια αφήγηση, μια αφορμή για συμβολισμό. Επομένως το αξίωμα ότι η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία ανατρέπεται καθώς οι διακοσμητικές μορφές στο μεταμοντέρνο αποκτούν σημασιολογική αξία ολότελα ανεξάρτητη από τη λειτουργία και από τη μορφή του κτιρίου που αποτελεί απλώς ένα κέλυφος. Με τον μεταμοντερνισμό κλονίζεται η κυριαρχία του μοντέρνου, η θετικιστική αναζήτηση του σωστού κρίνεται από πολλούς ως ανούσια και ανοίγονται νέες προσεγγίσεις κατευθυνόμενες από τον συμβολισμό και όχι από τον λειτουργισμό. Ξεκινά έτσι μια συζήτηση που θα διαρκέσει πολλά χρόνια, σε μεγάλο βαθμό μέχρι και σήμερα.

β. μια «μοντέρνα» που πολεμάει τους μοντέρνους

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το όνομα της Jane Jacobs συχνά συνδέεται με τις μεταμοντέρνες αντιλήψεις για την πόλη και τον αστικό σχεδιασμό και ιδιαίτερα με αυτές του αρχιτέκτονα Robert Venturi, ενός από τους σημαντικότερους θεωρητικούς του μεταμοντέρνου κινήματος στην αρχιτεκτονική. Ο ίδιος ο Venturi, πολλά χρόνια μετά την έκδοση του βιβλίου του *Complexity and Contradiction in Architecture* (1966), παραδέχτηκε πως είχε επηρεαστεί σε κάποιο βαθμό από το βιβλίο *The Death and Life of Great American Cities* (1961) της Jacobs (Lawrence 2006). Όντως οι Jacobs και Venturi παρουσιάζουν αρκετά κοινά στοιχεία στο έργο τους με βασικότερο το γεγονός ότι και οι δύο έχουν αναπτύξει θεωρίες πολυπλοκότητας¹⁵. Εξάλλου όπως υποστηρίζει και ο Lawrence (2006), όποια και να ήταν η επιρροή της πάνω του, το βιβλίο του Venturi ακολούθησε με πολλούς τρόπους τις προσπάθειες της Jacobs να επεξεργαστεί πολλά από τα ίδια προβλήματα με βασικότερο τη σχέση της αρχιτεκτονικής με την πόλη την περίοδο της αστικής ανάπλασης (urban renewal). Στα έργα τους, όπου προπαγανδίζουν την ποικιλομορφία και την πολυπλοκότητα που μπορούν να προσφέρουν στις πόλεις η εμπειρία και τα στοιχεία της καθημερινής ζωής, χρησιμοποιούν συχνά παρόμοια ρητορική και ορολογία. Ο Venturi ακολούθησε την επίθεση της Jacobs στην «ορθόδοξη» (ένα κοινό μεταξύ τους επίθετο) φονξιοναλιστική αντίληψη και την αντιπάθειά της για τον ουτοπιστικό σχεδιασμό. Όταν ο Venturi χλεύαζε την απλότητα της μεταπολεμικής μοντέρνας αρχιτεκτονικής με την πλέον διάσημη ρήση του «το λιγότερο είναι βαρετό» ("less is a bore"), παραποιώντας ειρωνικά τη φράση του μοντέρνου Mies van der Rohe «το λιγότερο είναι περισσότερο» ("less is more"), θύμιζε έντονα τη «μεγάλη σήψη της βαρεμάρας» ("the great blight of dullness"), μια φράση που χρησιμοποίησε η Jacobs στο βιβλίο της *The Death and Life of Great American Cities* για να καταγγείλει τα συγκροτήματα αστικής ανάπλασης του Μοντερνισμού. Τέλος, οι σχετιζόμενες θεωρίες πολυπλοκότητας που ανέπτυξαν είχαν σαν στόχο την απόδοση «ζωντανιάς» (μια ακόμα κοινή έκφραση) στην αρχιτεκτονική και στον αστικό σχεδιασμό που θα α-

¹⁵ Για περισσότερα σε σχέση με τις θεωρίες πολυπλοκότητας των Jacobs και Venturi βλ. Lawrence (2006).

ντανακλούσε τα χαρακτηριστικά αυτού που ονόμαζαν «διασυνδεδεμένη πόλη» (“inter-connected city”) και «αστικό σύνολο» (“urban whole”)¹⁶ (Lawrence 2006).

Ωστόσο, παρά τα πολλά κοινά σημεία της Jacobs με τους μεταμοντέρνους θεωρητικούς και σχεδιαστές όπως ο Venturi, η Jacobs αποκλίνει σημαντικά σε κάποια σημεία από αυτή την αντίληψη καταλήγοντας συχνά να διαφωνεί κάθετα και να συγκλίνει πολύ περισσότερο με μοντέρνες αντιλήψεις, ενίοτε ίσως εντελώς ακούσια. Είναι ίσως παρακινδυνευμένο να ονομάσουμε τις αντιλήψεις της «μοντέρνες» ιδιαίτερα εφόσον η ίδια δε θα το αποδεχόταν δεδομένης της δηλωμένης αντιπάθειάς της προς το μοντέρνο σχεδιασμό. Παρόλα αυτά, σε θεωρητικό επίπεδο συχνά παρουσιάζει συγγενείς με το μοντέρνο απόψεις, οι οποίες παρατίθενται παρακάτω.

η επιμονή στη σημασία της λειτουργίας

Αντίθετα με την αντίληψη του Venturi ότι τα αστικά τοπία πρέπει να επιφορτιστούν με σημασία με τη βοήθεια των αρχιτεκτόνων και των καλλιτεχνών ώστε να δένουν αισθητικά με το αστικό σύνολο, η Jacobs πίστευε πως η πόλη «δεν μπορεί να είναι έργο τέχνης» (Jacobs 1961), αλλά είναι ένας αυτοοργανούμενος ζωντανός οργανισμός που δεν μπορεί να εμποτίζεται τεχνητά με σημασία πέρα από αυτή που του αποδίδουν οι χρήσεις του. Έτσι στο βιβλίο της *The Death and Life of Great American Cities* βάλει εναντίον των ευτελών¹⁷ διακοσμητικών στοιχείων που ο Venturi και οι μεταμοντέρνοι σχεδιαστές αγάπησαν και επαίνεσαν για τη σημασία που απέδιδαν στο χώρο, καθώς θεωρεί πως αρνούνται τη λειτουργία τους στην προσπάθειά τους να κρύψουν την ουσιαστική ομοιότητά τους κάτω από επιφανειακά διακοσμητικά τεχνάσματα που εκδηλώνουν εμπορική σκοπιμότητα και δεν ενισχύουν σε καμία περίπτωση την πολυπλοκότητα και τη ζωντάνια των πόλεων. Όπως γράφει η ίδια «τα καταστήματα που πουλάνε λουκάνικα και έχουν το σχήμα λουκάνικου, τα παγωτατζίδικα σε σχήμα παγωτού είναι προφανή παραδείγματα ουσιαστικής ομοιότητας που προσπαθεί μέσω της επίδειξης να παρουσιαστεί ως μοναδική και διαφορετική από τους παρόμοιους εμπορικούς της γείτονες» (Jacobs 1961). Μάλιστα στον πρόλογο του *The Death and Life of Great American Cities* καταγγέλλει πως «έχουμε γίνει τόσο απρόσεκτοι ως λαός που πλέον δε μας ενδιαφέρει ο τρόπος που λειτουργούν τα πράγματα αλλά μόνο η γρήγορη και εύκολη εξωτερική εντύπωση που δίνουν». Σε συνέντευξή της στον Jim Kunstler το 2001 για το περιοδικό *Metropolis* η Jacobs εξηγεί την παραπάνω δήλωσή της και επισημαίνει τη σημασία που θεωρεί ότι έχει η λειτουργία έναντι της εξωτερικής μορφής με μία αφήγηση που παραπέμπει στη διακήρυξη του μοντερνισμού «η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία»:

«Μου άρεσε πολύ να επισκέπτομαι μουσεία όπου εκτίθενταν μηχανήματα της παλιάς εποχής και εργαλεία και τα συναφή. Με εντυπωσίαζαν πάρα πολύ. [...] Με εντυπωσίαζε πάρα πολύ ο τρόπος που ήταν βαμμένα αυτά τα παλιά μηχανήματα. Ήταν βαμμένα ώστε να σου δείχνουν τον τρόπο που λειτουργούσαν. Προφανώς οι κατασκευαστές τους και οι χρήστες τους ενδιαφέρονταν για τον τρόπο που συναρμολογούνταν αυτά τα πράγματα και για το τί μετακινούσε τί και πίστευαν πως έτσι θα ενδιέφεραν και τους άλλους. Μου άρεσε να πηγαίνω και στο σιδηροδρομικό σταθμό του Scranton και να βλέπω τις μηχανές. [...] Μου προκαλούσε ενδιαφέρον ο τρόπος που κινούνταν τα διάφορα μέρη και ο τρόπος που συνδέονταν με τον ατμό που είχε μέσα και λοιπά. Στο μεταξυ βγήκαν καινούριες μηχανές με ποδιές που έκρυβαν την κίνηση των τροχών και αυτό μα αναστάτωσε. [...] Και παρατήρησα πως όλα πλέον καλύπτονταν και αυτό μου φάνηκε διεστραμμένο».

Είναι παράξενο το πόσο οι απόψεις της Jacobs για τη σημασία της λειτουργίας συμπίπτουν με αυτές των μοντέρνων σχεδιαστών ιδίως εφόσον χρησιμοποιήθηκαν από τη Jacobs ως επιχειρήματα εναντίον τους. Σύμφωνα με την ίδια «η όψη των πραγμάτων

¹⁶ Jacobs 1961 και Venturi 1966, αντίστοιχα.

¹⁷ Βλ. προηγούμενη ενότητα.

και ο τρόπος που λειτουργούν είναι άρρηκτα συνδεδεμένα [...] και πουθενά δε φαίνεται αυτό όσο στις πόλεις. Είναι άσκοπο να σχεδιάζει κανείς την όψη μιας πόλης ή να εικάζει ως προς τον τρόπο που θα της έδινε μια ευχάριστη εικόνα τάξης χωρίς να γνωρίζει χωρίς να γνωρίζει την εγγενή λειτουργική τάξη που ήδη έχει» (Jacobs 1961). Είναι εμφανές ότι η Jacobs με αυτή της τη δήλωση βάλλει κατά των μοντέρνων σχεδιαστών, χρησιμοποιώντας όμως ένα από τα βασικά επιχειρήματά τους.

η βιολογική τάξη

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η Jacobs αντιτίθεται στην τεχνητή απόδοση τάξης στις πόλεις μέσω του μοντέρνου σχεδιασμού, χωρίς όμως να απορρίπτει την τάξη και να επιδιώκει το χάος όπως πολλοί μεταμοντέρνοι σχεδιαστές. Η αντίθεση της Jacobs με το Μοντερνισμό δεν έγκειται στην ίδια την ανάγκη για τάξη αλλά στον τρόπο που αυτή επιτυγχάνεται. Εξάλλου για την Jacobs η τάξη ούτως ή άλλως υπάρχει εγγενώς στη λειτουργία των πόλεων απλώς συχνά δε γίνεται αντιληπτή. Σύμφωνα με τη Jacobs, η τάξη των πόλεων είναι αντανάκλαση της πολυπλοκότητας των διαδικασιών που συντελούνται σε αυτή, επομένως η εικόνα του χάους που παρουσιάζουν οι μεγάλες πόλεις οφείλεται στην έλλειψη κατανόησης της λειτουργικής τους τάξης και όχι σε πραγματική αταξία¹⁸. «Το να δει κανείς τα σύνθετα συστήματα λειτουργικής τάξης ως τάξη και όχι ως χάος απαιτεί κατανόηση. Τα φύλλα που πέφτουν από τα δέντρα το φθινόπωρο, το εσωτερικό μιας μηχανής αεροπλάνου, τα εντόσθια ενός κουνελιού [...] όλα παρουσιάζονται ως χάος αν ιδωθούν χωρίς κατανόηση. Άπαξ και γίνουν κατανοητά ως συστήματα τάξης, μοιάζουν και διαφορετικά» (Jacobs 1961, έμφαση στο πρωτότυπο). Όπως φαίνεται λοιπόν, η Jacobs παρά τη δριμύτατη κριτική που ασκεί στον φονξιοναλιστικό σχεδιασμό, δεν μπορεί να αποδεσμευτεί πλήρως από τις βασικές του αρχές και οδηγείται σε έναν βιολογικό ή φυσικό φονξιοναλισμό παρόμοιο με αυτόν που ανέπτυξαν οι πρώτοι θεωρητικοί του φονξιοναλισμού που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως νεοφονξιοναλισμός (Lawrence 2006). Σύμφωνα με τον Lawrence, μέσα από αυτόν τον «νεοφονξιοναλισμό» η Jacobs διαψεύδει την στερεοτυπική αντιμοντέρνα διάσταση που της αποδίδεται και μπορεί να επαινέσει κτίρια μοντέρνας αρχιτεκτονικής όπως το Seagram Building του Mies van der Rohe, ένα κατεξοχήν κτίριο που θα απέρριπταν οι εκπρόσωποι του μεταμοντέρνου κινήματος, χαρακτηρίζοντάς το «ένα αριστούργημα του μοντέρνου σχεδιασμού» που αποτελεί μέρος του δρόμου στον οποίο βρίσκεται και του συνόλου της πόλης. Η μοντερνικότητα του κτιρίου δεν έρχεται κόντρα στις αντιλήψεις της για την επιδίωξη πολυμορφίας στην αρχιτεκτονική και στο χώρο, επομένως δεν αποτελεί από μόνη της αιτία απόρριψης του κτιρίου, όπως θα συνέβαινε στην περίπτωση των μεταμοντέρνων και μόνο λόγω της μορφής του.

η επιδίωξη της πρόοδου

Στο έργο της Jacobs είναι εμφανής η συμπάθειά της για την πρόοδο. Τόσο στο έργο της για τη λειτουργία των πόλεων όσο και σε αυτό που αφορά τις οικονομίες τους η Jacobs παροτρύνει σε μια πρόοδο που θα απορρίψει τους κανόνες του παρελθόντος που αποδείχτηκαν μέσα από την πράξη ανεπιτυχείς ή παρωχημένοι και θα προχωρήσει ψάχνοντας διαρκώς νέες λύσεις για τα παλιά και τα καινούρια προβλήματα των πόλεων. Πιστεύει πως δεν υπάρχουν λύσεις που γίνονται κανόνες ανεξίτηλοι στο χρόνο αλλά πρέπει να μετασχηματίζονται με βάση τις ανάγκες σε κάθε χρονική και κοινωνική συγκυρία. Χρησιμοποιώντας ακριβώς αυτό το επιχειρήμα εναντιώνεται στους μοντέρνους αστικούς σχεδιαστές που σύμφωνα με τη Jacobs μένουν προσκολλημένοι σε παλιούς κανόνες και συνταγές που απέτυχαν προκειμένου να μην αποδεχτούν το λάθος τους. Υποστηρίζει λοιπόν πως οι ιδέες του Le Corbusier ήταν δικαιολογημένες σε μια εποχή που επικρατούσαν δεδομένες συνθήκες μέσα στις οποίες οι ιδέες αυτές ήταν νέες και πρωτοποριακές και προσπαθούσαν να δώσουν λύση σε συγκεκριμένα προβλήματα. Ωστόσο, οι αντιλήψεις αυτές δεν έδωσαν απάντηση, τουλάχιστον μακρο-

¹⁸ Βλ. «μπαλέτο του δρόμου» που αναφέρεται στην ενότητα 4 και στο Jacobs (1961).

πρόθεσμα και πρέπει να ξεπεραστούν και τη θέση τους να πάρουν νέες. Όπως γράφει η ίδια «οι πόλεις είναι ένα φοβερό εργαστήριο απόπειρας και σφάλματος, αποτυχίας και επιτυχίας, όσον αφορά το κτίσιμο και τον σχεδιασμό. Αυτό είναι το εργαστήριο μέσα στο οποίο θα έπρεπε ο αστικός σχεδιασμός να μαθαίνει, να διαμορφώνει και να δοκιμάζει τις θεωρίες του. Αντίθετα οι εφαρμοστές και οι δάσκαλοι αυτής της επιστήμης (αν μπορεί να ονομαστεί έτσι) έχουν αγνοήσει τη μελέτη της επιτυχίας και της αποτυχίας στην πραγματική ζωή, έχουν παραμείνει αδιάφοροι ως προς τις αιτίες της απρόβλεπτης επιτυχίας και οδηγούνται από αρχές που προέρχονται [...] από οτιδήποτε άλλο παρά από τις ίδιες τις πόλεις» (Jacobs 1961). Παρόλο που η Jacobs με το επιχείρημα αυτό στρέφεται κατά του μοντέρνου κινήματος, η βάση της σκέψης της έχει ακριβώς την ίδια αφηγηρία με αυτή των μοντέρνων σχεδιαστών πριν από κάποια χρόνια. Η έννοια της προόδου ήταν εξάλλου σύμφυτη με τις βασικές αρχές του μοντέρνου κινήματος που πολεμούσε ακριβώς τα στεγανά του παρελθόντος και έψαχνε νέες διεξόδους ενώ ήταν αντίθετη ή αδιάφορη για το σύγχρονο με τη Jacobs μεταμοντέρνο κίνημα που έψαχνε, μεταξύ άλλων, σημασία στις μορφές του παρελθόντος¹⁹.

η διατύπωση κανόνων

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Jacobs θεωρούσε τις πόλεις ζωντανούς οργανισμούς και πίστευε πως σε μεγάλο βαθμό αυτοοργανώνονται και αυτοσυντηρούνται βάσει ενός εγγενούς σε αυτές συστήματος λειτουργικής τάξης. Σύμφωνα με την ίδια «οι ζωντανές πόλεις έχουν φανταστικές εγγενείς ικανότητες που τους επιτρέπουν να κατανοούν, να επικοινωνούν, να σχεδιάζουν και να εφεύρουν αυτό που απαιτείται για να καταπολεμούν τις δυσκολίες τους... Οι ζωντανές, ποικιλόμορφες, γεμάτες ένταση πόλεις περιέχουν τους σπόρους της ίδιας τους της αναγέννησης, με αρκετή ενέργεια ώστε να ξεπερνούν προβλήματα και ανάγκες και έξω από αυτές» (Jacobs 1961). Ωστόσο, όπως φαίνεται από τα λεγόμενά της η εγγενής λειτουργική τάξη είναι ένα χαρακτηριστικό των υγιών ζωντανών πόλεων. Μόνο αυτές μπορούν να επιβιώνουν και να αναγεννώνται χωρίς καμία εξωτερική επέμβαση. Για τις υπόλοιπες πόλεις που έχουν βρεθεί σε τέλμα, η Jacobs δεν αρνείται την εξωτερική επέμβαση. Δεν πιστεύει πως ο σχεδιασμός είναι ανούσιος και σίγουρα δεν είναι αντίθετη στη διατύπωση κανόνων για τη σωστή λειτουργία των πόλεων, γεγονός που είναι προφανές μια και το έργο της στο σύνολό του είναι μια απαρίθμηση κανόνων και βασικών αρχών για την επίτευξη λειτουργικά και οικονομικά ζωντανών πόλεων. Διαβάζοντας το έργο της έχει κανείς την εντύπωση πως έχει μπροστά του ένα εγχειρίδιο με οδηγίες «προς ναυτιλωμένους». Και αυτό ακριβώς είναι. Η Jacobs δεν έχει καμία αντίρρηση με την προσπάθεια του μοντέρνου κινήματος να διατυπώνει κανόνες για την ορθή λειτουργία των πόλεων- ένα πρόβλημα βασικό στην πολεμική του μεταμοντέρνου έναντι στο μοντέρνο. Το πρόβλημά της με το μοντέρνο κίνημα έγκειται στους συγκεκριμένους κανόνες που αυτό διατυπώνει, τους οποίους η Jacobs κρίνει ανεπιτυχείς. Εξάλλου οι πρώτες εισαγωγικές παράγραφοι του βιβλίου της *The Death and Life of Great American Cities* πιστοποιούν ακριβώς αυτή τη θέλησή της να καταρρίψει τις αρχές του μοντέρνου, αλλά και να διατυπώσει τις δικές της αρχές.

«Αυτό το βιβλίο αποτελεί μια επίθεση στον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό και στην αστική αναδόμηση. Αποτελεί επίσης, και πάνω απ' όλα, μιαν απόπειρα να εισαχθούν νέες αρχές στον αστικό σχεδιασμό και στην αναδόμηση, διαφορετικές ή ακόμα και αντίθετες με αυτές που τώρα διδάσκονται. [...] Η επίθεσή μου δε βασίζεται σε ασήμαντες ενστάσεις όσον αφορά τις μεθόδους αναδόμησης ή στις στυλιστικές τάσεις του σχεδιασμού. Είναι, αντίθετα, μια επίθεση στις αρχές και στους στόχους που έχουν διαμορφώσει τον μοντέρνο, ορθόδοξο αστικό σχεδιασμό και την αναδόμηση.

Κατά την παρουσίαση *διαφορετικών αρχών*, θα γράφω κυρίως για συνηθισμένα, απλά πράγματα: για παράδειγμα τί είδους δρόμοι είναι ασφαλείς και τί όχι, γιατί κάποια αστικά πάρκα είναι μαγευτικά ενώ άλλα είναι παγίδες εγκλήματος και θανάτου, γιατί κάποιες υποβαθμισμένες γειτονίες (slums) παραμένουν υποβαθμισμένες ενώ άλλες

¹⁹ Βλ. ενότητα 6α και Λάββας (1996) και Frampton (1999).

αναγεννώνται από μόνες τους ακόμα και κόντρα στην οικονομική και την επίσημη αντίθεση, τί κάνει τις πόλεις να μετακινούν τα κέντρα τους, τί είναι, αν είναι κάτι, μια αστική γειτονιά και τί δουλειές κάνει, αν κάνει, η γειτονιά στις μεγάλες πόλεις. Εν συντομία, θα γράφω για το πώς οι πόλεις λειτουργούν στην πραγματικότητα, γιατί αυτός είναι ο μόνος τρόπος να μάθει κανείς ποιες αρχές στον αστικό σχεδιασμό και ποιες πρακτικές στην αστική αναδόμηση μπορούν να προωθήσουν την κοινωνική και οικονομική ζωντάνια στις πόλεις, και ποιες αρχές και πρακτικές θα νεκρώσουν αυτά τα χαρακτηριστικά» (Jacobs 1961, υπογράμμιση δική μας).

6_αντί επιλόγου

«Όποτε και όπου οι κοινωνίες έχουν γνωρίσει άνθιση και ευμάρεια αντί να λιμνάζουν και να αποσυντίθενται, οι δημιουργικές και λειτουργικές πόλεις βρίσκονταν στον πυρήνα του φαινομένου... Οι παρακμάζουσες πόλεις, οι οικονομίες σε ύφεση και τα συσσωρευμένα κοινωνικά προβλήματα ταξιδεύουν μαζί. Ο συνδυασμός δεν είναι συμπτωματικός.»

-Jane Jacobs

7_βιβλιογραφία (αναφορές και προτεινόμενη)

- Bromley, H. (2000) "The Convention Follies, Part 5: A Conversation with Jane Jacobs", *Artvoice*, Vol. 11, No. 30, 27 Ιουλίου.
- Ellerman, D. (2004) "Jane Jacobs on Development", *Oxford Development Studies*, vol. 32, No. 4, Δεκέμβριος.
- Frampton, K. (1999) *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Gans, H.J. (1962) "City Planning and Urban Realities: review of *The Death and Life of Great American Cities*", *Commentary*, 33, pp. 170-175.
- Hobsbawm, E. (2006) *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Hospers, G.J. and van Dalm, R. (2005) "How to Create a Creative City? The view-points of Richard Florida and Jane Jacobs", *Foresight: The Journal of Future Studies, Strategic Thinking and Policy*, Vol. 7, No. 4, pp. 8-12.
- Hospers, G.J. (2006) "Jane Jacobs: her life and work", *European Planning Studies*, Vol. 14, No. 6, Ιούλιος.
- Hospers, G.J. (2003) "Jane Jacobs: visionary of the vital city", *Planning Theory and Practice*, Vol.4, No.2, pp. 207-212.
- Jacobs, J. (1961) *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage Books, Νέα Υόρκη.
- Jacobs, J. (1969) *The Economy of Cities*, Random House, Νέα Υόρκη.
- Jacobs, J. (1984) *Cities and the Wealth of Nations*, Random House, Νέα Υόρκη.
- Jacobs, J. (1992) *Systems of Survival: A Dialog on the Moral Foundations of Commerce and Politics*, Random House, Νέα Υόρκη.
- Jacobs, J. (2000) *The Nature of Economies*, Vintage Books, Νέα Υόρκη.
- Jacobs, J. (2004) *Dark Age Ahead*, Random House of Canada, Τορόντο.
- Kopp, A. (1976) *Πόλη και Επανάσταση*, Νέα Σύνορα, Αθήνα.
- Lawrence, P.L. (2003) "Book Review: Jane Jacobs' *Dark Age Ahead*", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Μάρτιος.
- Lawrence, P.L. (2006) "Contradictions and Complexities: Jane Jacobs' and Robert Venturi's complexity theories", *Journal of Architectural Education*, Vol. 59, No. 3, pp. 49-60.
- Lawrence, P.L. (2007) "Jane Jacobs (1916-2006): Jane Jacobs before Death and Life", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol.66, No. 1, pp. 5-14.
- Lawrence, P.L. (2006) "The Death and Life of Urban Design: Jane Jacobs, the Rockefeller Foundation, and the New Research in Urbanism, 1955-65", *Journal of Urban Design*, Vol. 11, No. 2, pp. 145-71.
- Rothstein, E. (2001) «Μοντέρνο-Μεταμοντέρνο: σχέση αγάπης-μίσους», *Το Βήμα, Νέες Εποχές*, 14 Ιανουαρίου, σ. Β8-9 (20-21).

Row, A.T. (1962) "Review of *The Life and Death of Great American Cities*", *The Yale Law Journal*, 71, pp. 1597-1602.

Savage, M. και Warde, A. (2005) *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, Παπαζήση, Αθήνα.

Venturi, R. (1966) *Complexity and Contradiction in Architecture*, Museum of Modern Art, Νέα Υόρκη.

Καρδάσης, Β. και Διαμαντής, Α. (1999) «Ο Αιώνας του Μοντέρνου», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Χίλια Χρόνια Κομμάτια*, 22 Αυγούστου, σ. 21-22, 51-52.

Λάββας, Γ.Π. (1996) *19^{ος} – 20^{ος} αιώνας. Σύντομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

Μουζέλης, Ν. (1991α) «Μεταμοντερνισμός και Κοινωνική Θεωρία: κριτική προσέγγιση», *Το Βήμα, Νέες Εποχές*, 24 Νοεμβρίου, σ. Β8-9 (8-9).

Μουζέλης, Ν. (1991β) «Μεταμοντερνισμός και Κοινωνική Θεωρία», *Το Βήμα, Νέες Εποχές*, 10 Νοεμβρίου, σ. Β6 (32).

Μουζέλης, Ν. (1991γ) «Το Μοντέρνο και το Μεταμοντέρνο στην Κοινωνική Σκέψη», *Το Βήμα, Νέες Εποχές*, 3 Νοεμβρίου, σ. Β6-7 (32-33).

8_ιστοσελίδες

http://en.wikipedia.org/wiki/Jane_Jacobs

<http://www.thenation.com/doc/20060515/gratz>

<http://www.ideasthatmatter.com/JaneJacobs/index.phtml>

http://www.smallisbeautiful.org/publications/jacobs_83.html

http://www.newcolonist.com/jane_jacobs.html

<http://www.reason.com/news/show/28053.html>

http://www.canoe.ca/AllAboutCanoesNewsMar00/27_urb.html

<http://www.wholeearthmag.com/ArticleBin/196.html>

<http://robertfulford.com/jacobs.html>

<http://www.mises.org/story/1247>

<http://www.walksf.org/essays/janejacobs.html>

<http://www.counterpunch.org/philpot04262006.html>

<http://www.nysun.com/article/48375>

<http://www.preservenet.com/studies/Jacobsbio.html>

<http://www.pps.org/info/placemakingtools/placemakers/jjacobs>

<http://www.bss.sfsu.edu/pamuk/urban/>

<http://www.zompist.com/jacobs.html>

<http://www.xs4all.nl>